

## DOKUMENTUMOK

---

Miklósi Sikes Csaba

### FADRUSZ JÁNOS KOLOZSVÁRI ÉS ZILAH MŰKÖDÉSE A KORABELI ERDÉLYI SAJTÓ TÜKRÉBEN

„Az osztrák abszolutizmus éveiben a bécsi hatalom egyetlen célja volt a magyarságot megfosztani saját nemzeti lététől, elpusztítani politikai és művelődési ideáljait...” – írja Lyka Károly.<sup>1</sup> A szigorú tiltások elsősorban az 1848–49-es forradalom eseményeire összpontosultak. Így történhetett meg, hogy alkotóink java, mélyen visszanyúlva múltunk kelléktárába, művészi mondandójuk ideális témáját a Hunyadi-ház, illetve Mátyás király dicső emléke felidezésében találták meg. Lyka szerint a korszak történelmi tárgyú festményeinek egytized része Mátyás királyra vonatkozik. A számtalan festmény mellett – Nyáry Pál indítványára – 1839 decemberében<sup>2</sup> egy szobor megvalósításának ötlete is elhangzott. Ő a honi szobrászat megteremtése első lépéseként Ferenczy István (1792–1856) pesti szobrászművésszel szándékozott egy Mátyás-emlékművet létrehozni.<sup>3</sup> Mivel Mátyás Kolozsváron született, a fővárosi kezdeményezés – talán az átlagosnál is mélyebben érintette a város közvéleményét. Az Erdélyi Híradó december végén közli Nyáry Pál felhívásának szövegét,<sup>4</sup> de már ezt megelőzően, a kolozsvári sajtó két részes írást szentelt a magyar király emlékének.<sup>5</sup> A kolozsvári újságok a későbbiekben is követték a szobor sorsának nem túl vidám történetét, rögzítve többek között a város híres embereinek az ügyhöz fűződő felemás viszonyát. Brassai Sámuel (1803?–1900) például 1840-ben 100 forinttal járult a szoboralaphoz,<sup>6</sup> míg Kóváry László (1819–1907) neves kolozsvári történész ekkor még az ellenzök táborához tartozott.<sup>7</sup>

Kolozsváron a Mátyás-kultusz első megnyilvánulása, a korabeli újságok szerint, a király születési házának azonosításával kezdődött 1851-ben,<sup>8</sup> míg egy Mátyás-szobor felállításáról legkorábban 1864-ben olvashatunk, amikor Izsó Miklós (1831–1875) pesti szobrászművész Kolozsváron járván felvetődött annak a lehetősége, hogy „A piaczi főkutra városunk nagy szülöttje, Mátyás Király (...) jönné, Izsó Miklós szobrász hazánkfiától...”<sup>9</sup>

Hiteles adatok hiányában éveken át éles vita folyt a nagy király születési helyének pontos meghatározása körül. A város vezetése erre hivatkozva egyre halogatta a katonai kórháznak helyet adó épület felújítását, melyről a helyi hagyomány – egyébként helyesen – úgy tudta, hogy 1443. február 23-án itt született Mátyás király. A Magyar Polgár cikkírója 1867. március 20-án javasolja, hogy „... ideje volna már a dicső királynak születésházát, a város költségén, bárminő szerény emléktáblával is megjelölni”. Jakab Elek (1820–1897), a város ez idáig legjobb monográfiájának írója, az emlékszobor felállításának öt évvel korábban elhangzott ötletét „mint nemzetünk becsületére válandót, szép eszme és gondolatnak” nevezi, de biztos abban, hogy „mivel anyagi erőnk minden napra kevesebb s kevesebb (...) nem fogunk mi erre tán soha képesek lenni”.<sup>10</sup>

Szabó Károly (1824–1897) történész, 1879-ben, a városi levéltár rendezésekor,<sup>11</sup> rátalált Mátyás 1467. szeptember 28-án tett kiváltságlevelének egy 1649. évi má-

solatára, melyben a király a „...házat melyben született, örök időre minden adó alól felmenti. Az okmány az akkori ház tulajdonosát Korb Istvánnak nevezi, egyúttal megjelöli a ház fekvését is oly módon, hogy abból kétségtelen, miszerint a nagy király háza ugyanaz, amit eddig is annak tartottunk (...) Itt az ideje, hogy jelöljük meg egy emléktáblával.”<sup>12</sup> Szabó Károly felfedezése pontot tett az évek óta tartó vitákra. A kolozsvári lapokban már 1873-tól kezdődően megjelentek olyan hivatalos vélemények is, amelyek az épület lebontását, helyén egy bérház építését javasolták.<sup>13</sup> Az igazsághoz tartozik, hogy a helyi újságok mindvégig az épület megőrzése, egy emléktábla, illetve egy emlékszobor megvalósítása mellett szóltak.

Ezekben az években a kolozsvári napilapok rendszeresen közlik a főváros és a vidék idevágó híreit. 1872-ben Engel József (1815–1901) által a Nemzeti Múzeum részére készített Mátyás-szoborról<sup>14</sup> és a király bautzeni emlékééről írtak.<sup>15</sup> 1874-ben részletes beszámolót írtak Mátyás király székesfehérvári sírjának Henslmann Imre által vezetett feltárásáról.<sup>16</sup>

Kolozsvár vezetése 1881-ben szánta rá magát az első konkrét lépések megtételére. Májusban az épület kisebb tatarozását végzik,<sup>17</sup> július 16-án Minorich Károly (1806–1890) polgármester, Sámi László (1817–1881) ref. tanár vezetésével egy bizottságot hívott össze azzal a céllal, hogy vizsgálja meg a „Mátyás király emlékére Kolozsvárt felállítandó szobor létesítése (...) egy emléktábla elhelyezése”, illetve az épület „stylszerű átalakítása” lehetőségeit.<sup>18</sup> A bizottság „...a szobor iránt tett indítványt” csak elvileg tartotta elfogadhatónak, mivel „... a nagy király emlékéhez méltó monumentális szobormű felállítása akkora költségre kerülne, amit a mai szűk pénzviszonyok mellett egyhamar előkeríteni alig lehet, s még ez esetben is Mátyás király szobrának méltó helye csak Budavár lehet, s egy kisebbszerű szobor, ha felállítható is lenne Kolozsvárt, erre alkalmas pont alig volna található, amennyiben csak a Főtérre lehetne felállítani, ott pedig már van egy templom amely mellett a szobor egészen elvesztené esztétikai hatását”.<sup>19</sup> Ezzel a Mátyás-szobor ügye egy ideig lekerült a napirendről, az év júliusában a város vezetése döntést hozott...” a házat nem hagyják többé laktanyának, hanem valamilyen művelődési intézetté, például múzeummá alakítják át”, egyúttal „...az előzetes terv elkészítése érdekébe...” Pákey Lajos (1853–1921) építész vezetésével egy bizottságot neveztek ki, s felkérték Jakab Eleket és Szabó Károlyt, hogy „... bizonyítsák be a nagy király tényleg ebben a házban született ...”<sup>20</sup>. Pákey az év októberében tette meg jelentését,<sup>21</sup> Szabó Károly történész válaszát a helyi lapok is leközölték.<sup>22</sup>

Kolozsvár szabad királyi város törvényhatóságának közgyűlése 1882. évi július 21-én, 113–1882 számú határozatával fogadta el Nagy Lajos<sup>23</sup> unitárius kollégiumi tanár és esperes indítványát, mely Mátyás király emlékére, országos részvétel mellett, Kolozsvárt emlékszobor állítását javasolja.<sup>24</sup> A szobor terve, valamint kivitelének módozatát volt hivatott kidolgozni az a 46 tagú (!) bizottság, melynek november 7-én tartott alakuló ülésén elnökének gr. Esterházy Kálmán (1860–1913) főispánt, alelnöknek, Minorich Károly polgármestert és Szabó Károly történész, egyetemi tanárt választottak meg.<sup>25</sup> Ezt megelőzően, a városi komunitás pénzügyi- és jogi szakosztályaiban már június közepén megkezdődtek a javaslatokkal előkészületei, melynek során az emlékszobor ügyének megtárgyalása mellett, támogatásra alkamasnak minősítették a Mátyás-ház felújításának szükségét, illetve az elhelyezendő emléktábla kérdését is. Közben elfogadták Szabó Károly



1. A kolozsvári főtérr a 19. század második felében, a Mátyás-emplékmű elhelyezése előtt

hiteles adatokkal alátámasztott jelentését, melyben bizonyítást nyert, hogy ebben a házban született a nagy magyar király.

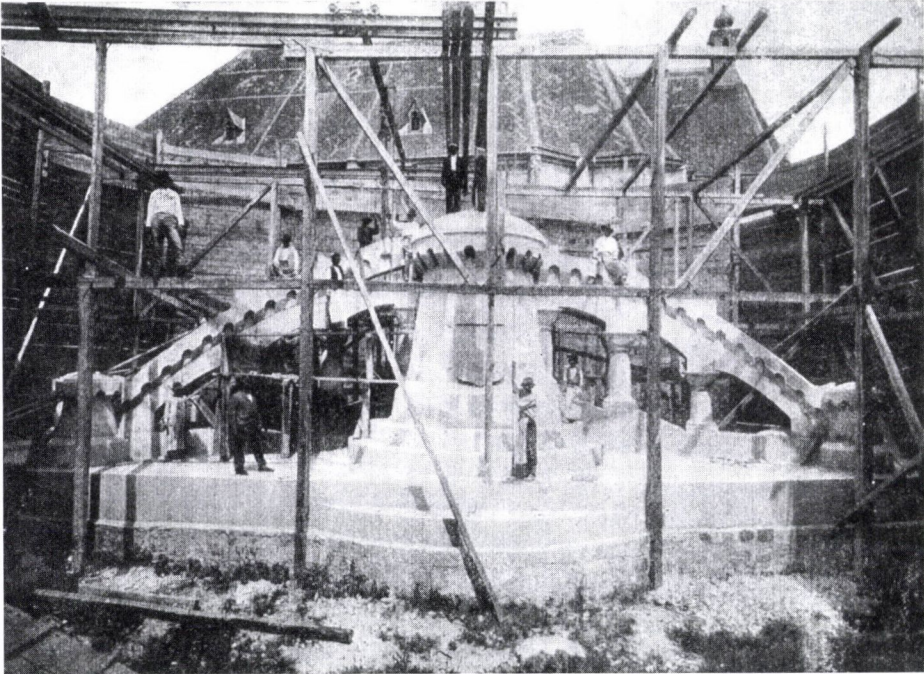
A kolozsvári és a budapesti sajtó kitörő lelkesedéssel fogadta és kommentálta az eseményeket,<sup>26</sup> csupán Wolf János gyógyszerész, kolozsvári tanácsos érezte úgy, hogy „...szűk pénz viszonyaink között...luxus ilyen tervekről álmodni”. Talán mondani sem kell, a „lelkes hangulatot megzavaró” véleménynyilvánítót a helyi sajtóban a legcifrább jelzőkkel illették.<sup>27</sup> A politikában jártas Esterházy ennél árnyaltabban fogalmaz, amikor megjegyzi : „... a gyűjtésre nem találja az időt éppen alkalmasnak, mert hasonló célra a nagyközönség aldozatkésztsége már több oldalról igénybe van véve.”<sup>28</sup> Utalt arra, hogy a Szent István-, az aradi Vértanúk-, a budavári Honvéd-emplék költségeit is ezekben az években gyűjtik össze. Mint utóbb kiderült, ő járt közelebb az igazsághoz.

Nagy Lajos városi tanácsos még 1882-ben hozzálátott a szoboralap megteremtéséhez. Az első jelentősebb összeget, 1000 fr-ot, a 25 éves fennállását ünneplő Kolozsvári Kisegítő Takarékpénztár fizette be 1883-ban, míg a város tanácsa 1884 február 6-án tartott közgyűlésén újabb 5000 fr-ot szavazott meg e célra, melynek fizetését 10 éven át évi 500 ft.-os részletekben kívánta törleszteni. „Ez adományok

után nagy lett a feledékenység” írta a szoborbizottság pénztárosának megválasztott Nagy Lajos 1902-ben összeállított jelentésében,<sup>29</sup> de szerényen elhallgatta azt, hogy 1888-ig lényegében egyedül próbálta napirenden tartani a Mátyás-szobor megvalósításának eszméjét. Neki köszönhető, hogy 1884-ben a Kolozsvár komunitása megszavazta a támogatást,<sup>30</sup> július 7-én a Városi Szépítő Egylet nevében írt beadványban „a felette lomhán haladó ügy” megsegítésére, egy „ország-szerte eszközözendő gyűjtés” meghirdetését szorgalmazta,<sup>31</sup> melyet a városi bizottság július 20-i közgyűlésén próbált elfogadtatni. 1885. január 25-én a Magyar Polgár szerkesztője találóan írta, hogy a szobor javaslata „téli álmát alussza, sok más ügygel együtt, miket nálunk nagy hangon szoktak megindítani, hogy azután a különböző retorikák tömkelegébe temessenek”. 1886 január 1-én a Kolozsvári Közlöny is felszólítja a szoborbizottságot, hogy „meg kellene már indítani ezt a mi szobrunk ügyét”. 1887-ben több olyan esemény történt, amely felgyorsította az események menetét. A budapesti Írók és Művészek Társulatának egy csoportja május 31-én látogatást tett Kolozsváron. Ezt követően, a Pesti Hírlap és az Ellenzék június 1-i száma kemény szavakkal illette a szoborbizottság eddigi működését, ez utóbbi nyilvánosan felszólította, hogy „adjon valamelyes életjelt magáról, s ha nem képes szolgálni a kitűzött célt, adja át másoknak a szerepet, mert csakugyan ideje volna hozzáfogni komolyan a szép tervhez és nem csak álmodozni a tervek felett..”. Szeptemberben Ferenc József császár kolozsvári látogatása idején megrótt a várost, mely képtelen a Mátyás- király születési házát más célra, mint katonai használni, december 3-án hír érkezett, hogy Budapest Tanácsa a hó elején tartott ülésén elhatározta „feliratot intéz a kormányhoz” melyben kéri, hogy Mátyás-szobrát a fővárosban lehessen felállítani.<sup>32</sup> Ezt megelőzően Hajnal István (1853–?) az Egyetértésben bemutatta a Mátyás-szobor történetét, kezdve a Ferenczy-féle próbálkozással, majd felhívta az érintettek figyelmét arra, hogy a főváros mellett 1869-ben Máramaros, 1870-ben Debrecen is létrehozott egy-egy szoborralapot, amelyet azóta is külön letétként kezelnek.<sup>33</sup>

Kolozsvárnak sürgősen lépnie kellett, ha nem akarta elveszíteni a Mátyás-szobor felállításának jogát. Nagy Lajos 1887. november 29-én újabb interpellációt intézett a polgármesterhez, melyben a régi, tehetetlen szoborbizottság leváltását, illetve egy újnak a megalakítását javasolta. Az itt elhangzottakból tudjuk, ekkor a szoboralap mindössze 3451 ft-al rendelkezett.<sup>34</sup>

Időközben a város és a megye élén is többrendbeli vezetőváltás történt. Esterházy Kálmán 1885. július 24-én megvált tisztségétől, helyét báró Jósika Samu (1848–1923) vette át 1888. március 23-ig, amikor Béli Ákost (1846–1932) nevezték ki a megye új főispánjának. 1884-ben mivel az akkor 78 éves Minorich Károly polgármester kérte nyugdíjazását, előbb két évre Haller Károlyt (1836–1911), 1886-tól Albach Gézát (1829–1900) választották meg erre a tisztségre. Történetünk szempontjából azért fontos kiemelni az új vezetői garnitúra megjelenését, mivel mind Béli Ákos, mind Albach Géza a kolozsvári egyetemi eszme fő pártolói közé tartoztak, Haller Károly pedig már az 1869-ben megnyílt jogi egyetem, 1872 után a Tudományegyetem tanári karához tartozott. Polgármesteri tisztétől történt megválasa után visszatért az egyetemi katedrára, ahol 1911-ben bekövetkezett haláláig az osztrák magánjog tanára volt. Évtizedeken át a város számos egyesületének (Sétatér Egylet, Polgári Lövölde, Szépítő Egylet, EMKE, Mátyás-szoborbizottság stb.) alapítója-vezetője volt, személyes példájával nagy mértékben hoz-



2. A kolozsvári Mátyás-emlékmű talapzatának építése

zárult ahhoz, hogy Kolozsvár értelmisége a város közlete felé fordult. Ennek jótévő hatása, ami a Mátyás-szobor megvalósítását is illeti, az új szoborbizottság felállása (1888) után fog igazán érződni.

Esterházy Kálmán 1888. január 4-én kelt levelében főispáni tisztségéről történt lemondását úgy értelmezte, hogy ezzel „mindennemű bizottságok tagságában viselt tiszteit is megszűntnek tekintette”, s ezért nem érzi kötelességének azt sem, hogy a Mátyás-szobor bizottság eddigi működéséről szóló írásos jelentését megtegye.<sup>35</sup> A közgyűlés január 7-én ezt tudomásul vette és egy új bizottság felállítását mellett döntött. Az alakuló ülésre január 27-én került sor, a 122 (!) tagot számláló szoborbizottságban nem kevesebb mint 28 egyetemi tanár kapott helyet. Elnöknek Hegedűs Sándor (1847–1906) országgyűlési képviselőt, alelnököknek : Albach Géza polgármestert, Sigmond Dezső (1844–1906) országgyűlési képviselőt és dr. Szabó Károly egyetemi tanárt választották meg, míg titkárnak dr. Szabó Gyulát, pénztárosnak Nagy Lajost nevezték ki<sup>36</sup>. Az első közgyűlésre május 22-én került sor, minek során 10 pontban foglalva megvitatásra és elfogadásra kerültek a legfontosabb tennivalók, közöttük az országos gyűjtés megszervezése, egy irodalmi albizottság létrehozása, valamint a Mátyás-ház már évek óta tervezett emléktáblájának megvalósítása.<sup>37</sup> A 30 tagot számláló irodalmi albizottság június 11-én tartott alakuló ülésén Ferencz József (1835–1928) unit. püspököt választották meg elnöknek,<sup>38</sup> míg dr. Szabó Károly által megfogalmazott adakozási felhívás

szövegét augusztus 21-én fogadták el.<sup>39</sup> Dr. Hegedűs István (1848–1925) egyetemi tanár feljegyzéseiből tudjuk, összesen 4559 felhívást küldtek szét, melyből „... 350 adománnyal, 240 üresen érkezett vissza Kolozsvárra, s a többi künt rekedt”. 1889. szeptember 1-én tartott második közgyűlés jegyzőkönyve szerint egy év alatt, adakozásból 1400 ft. gyűlt össze.<sup>40</sup>

Az emléktábla szövegét 1888 júniusában állapították meg,<sup>41</sup> majd a miniszteri engedélyt követően, augusztus 23-án megbízták Pákey Lajos építész az általa tervezett emléktábla kivitelezésének megszervezésével. Pákey szeptember 1-én „referált a tényállásról, miszerint az emléktábla kivitelét Zala Györgyre bízta, de aki csak a jövő év februárjára tud készen lenni”.<sup>42</sup> Zala György (1858–1937) végül csak júniusra készült el a munkával, július elejére már az is eldőlt, hogy felavatását 1889. szeptember 2-án fogják megtartani. Az esemény ünnepi szónokának sikerült Jókai Mórt megnyerni, aki ez alkalomra írt *Korvin Mátyás király* című ódáját olvasta fel, melyet az esti színházi előadáson Ecsedy Kovács Gyula (1839–1899) színművész is előadott. A színházi estély másik nagy sikere, a nem sokkal azelőtt Kolozsvárra került Bródy Sándor (1869–1924) *Mátyás király Kolozsvárt* című alkalmi drámájának bemutatása volt.<sup>43</sup>

1889-ben a szoborbizottság kéréssel fordult az ország azon megyéihez, ahol korábban már gyűjtöttek egy-egy Mátyás szoborra, s ahol ez idáig összesen 15.600 ft. és 29 arany várt arra, hogy „egy emlék szülessen belőle”. A felhívás sikeresnek bizonyult, 1889 végén a kiadások levonása után, a bizottság közel 17.000 ft. tőkével rendelkezett.<sup>44</sup> Négy éven át, Kolozsvár elsősorban a szoboralap gyarapításán fáradozott. Az évenként kiadott jelentésekből kiderül, a letétbe helyezett összeg fokozatosan gyarapodott. 1891 januárjában 43.000 ft., egy év múlva 60.000 ft., 1893 januárjában 64.000 ft., 1894. május 1-én, a Mátyás-szobor pályaműveinek elbírálásakor 70.623 ft.-ot tett ki az alaptőke összege. Tanulságos olvasmánynak bizonyul az adakozók névsorának áttekintése. Megható érzés látni azt a társadalmi összefogást, mellyel az ország távoli pontjain élők felkarolták a Mátyás-szobor ügyét. Nagy Lajos erről a következőket írta: „... Megértették a szót, melyet a bizottságunk az országhoz intézett, hogy nem a hiúság, hogy a nagy király véletlenül városunkban született, mozgat bennünket, hanem az a tény, hogy Kolozsvár a magyar faj és cultura elővédének, Erdélynek magyar nemzeti központja, hol a legmagyarabb király szobra a történelmi múlt, a történelmi hivatás nemzedékről nemzedékre fenntartandó hagyományának mintegy symboluma leend”.<sup>45</sup> A megyék és városok, egyházak, iskolák és a különböző intézmények mellett, a művészek is felsorakoztak a szobor megvalósítása érdekében. 1891-ben Tornai Gyula (1861–1928) egy festményét,<sup>46</sup> Zichy Jenő gróf (1837–1906) „egy 1000 ft. értékű képet adományozott a szobor javára”,<sup>47</sup> az év tavaszán Reményi Ede (1828–1898) koncertezett a városban,<sup>48</sup> 1892-ben Vastagh György (1834–1922) egy tájképét sorsolták ki e célra.<sup>49</sup> Az EMKE kolozsvári palotájának átadásán (1891. október 12.) jelen levő Munkácsy Mihály, vagy a Polgári Iskola tanáraként a városban lakó Malonyay Dezső is a szobor pártfogói közé álltak.

1893. április 9-én a Mátyás Szoborbizottság „fontos ülést tartott, s úgy határozott, hogy a szobor elkészüljön a millenniumi ünnepekre. E végből a Bizottság egyik közelebbi ülésén ki fogja írni a pályázatot”. Ennek megszerkesztését a jeles Petőfi-kutatóra, dr. Ferenczi Zoltán (1857–1927) akadémikusra bízták, az általa benyújtott pályázat szövegét, június 11-én fogadták el és hozták nyilvánosságra.<sup>50</sup>



3. A kolozsvári Mátyás-emlékmű leleplezése előtt

A hat pontban megfogalmazott kiírás megszabta a szobor formáját, helyét, bekezelési összegét, a résztvevő művészek körét, a pályázat beadásának határidejét, melyet 1894. május 1-re tettek.<sup>51</sup> Ekkor még szinte általános az a vélemény, hogy 1896-ban, a millenniumot Kolozsvár a Mátyás-szobor leleplezésével fogja megünnepegni.

A pályázati kiírásra hét művész küldte be a munkáját: Bezerédi Gyula (1858–1925), Fadrusz János (1858–1903), Kólló Miklós (1861–1900), Róna József (1861–1939), Sovánka István (1858–1944), Tóth András (1858–1929), ifj. Vastagh György (1868–1946). A beérkezett mintákat a Kereskedelmi Akadémia Sétatér (Bartha Miklós, ma Május 1) utcai épületének dísztermében állították ki, melyet május 1-én a város közönsége számára is megnyitottak. Május 4-én hozták nyilvánosságra a 11 tagból álló bíráló bizottság összetételét. Elnöke Sigmond Dezső, tagjai között Albach Géza polgármester, négy egyetemi tanár (Groisz Gusztáv, Finály Henrik, Széchy Károly, Ferenczi Zoltán) Pákey Lajos építész, Nagy Lajos tanár, míg Margitay Tihamér az Országos Képzőművészeti Társulatot, Stróbl Alajos és Zala György a szűkebb értelemben vett szakmai véleményt képviselte. Eredetileg elfogadta a város meghívását Fadrusz első mestere, Tilgner Viktor is, de ő a kolozsvári pályamű elbírálása előtt, 1894. április 16-án, alig 50 évesen Bécsben elhunyt.

Az újságcikkek hosszú sora tárgyalja a páratlan eseményt. „Kritikák” sokasága zúdul az olvasókra, mely jelzi a műfajban járatlan kolozsvári újságírók gyengeségeit. Ennek ellenére – vagy éppen ezért – egyfajta naiv báj jellemzi ezeket az írásokat, melyek ritka kivétellel a szakmai jártasság teljes hiányát tükrözik. Jellem-

zó, hogy a „legkellemesebb benyomást a szemlélőre” a pontosan megmintázott ló, a korabeli öltözetek részletes kidolgozása gyakorolta, nem szólva arról, hogy a viták leginkább akörül forogtak, hogy a bemutatott mintákon elegánsan vagy „sablonos pózban” üli meg lovát a király.<sup>52</sup> A névtelenség mögé rejtőzök mellett a hírlapíróknak indult, majd a csíkszeredai választókerület országgyűlési képviselőjének avanszált Molnár József (1849–?) az Ellenzékben,<sup>53</sup> a De Noir álnév alatt író Fekete Nagy Béla (1869–1923 k.) tanácsos a Kolozsvárban<sup>54</sup> már felcsillantanak valamit a műfaj szakszerűségéből, Szekula János (?–?) savba mártott tolla pedig jobbára a demagóg újságírás hangneméről nyújt korai ízelítőt.<sup>55</sup>

A pályázók közül – Lázár Béla, Fadrusz János életrajzírója szerint – a „fővárosi körök fűt-fát megmozgattak” Róna József érdekében,<sup>56</sup> míg a kolozsvári születésű ifj. Vastagh György mellett elsősorban a helybeliek agitáltak. Ez utóbbinak pályaművét a Kolozsvár riportere, még annak megérkezése előtt (!), április 25-én, már agyba-főbe dicséri, mint írja: „a pályázat sikerét már szinte ez az egy munka is biztosítja”.<sup>57</sup> Az egyébként középkeresetű elképzelés, egy magas, domborművekkel díszített talapzat fölé emelt gót stílusú kupola alá helyezi egy apród által vezetett lovat és lovasát, melynek legfőbb erénye, hogy „legelegánsabban ezen a szobron üli meg Mátyás a lovát”.<sup>58</sup> Ugyancsak a gótika elemeihez nyúlt vissza Bezerédi. Modelljének gót motívumokkal ékített posztamensének címert tartó oroszlánjait kifogásolják, mivel azok „a talapzat négy sarkára szorítva, macska módjára kuporognak”.<sup>59</sup> A kifogásolt megoldások között említik, hogy bár a király alakja „uralkodó, de hiányzik belőle a hős lovag”.<sup>60</sup> Róna, Kólló és Tóth magas talapzatra helyezték a lovon ülő királyt, de ők a reneszánsz motívumvilágát részesítették előnyben. Róna „magas, keskeny talapzata (...) igazi remekmű (...) a reliefek itt a legjobbak, de sokaknak nem tetszik a postamens, mert igen keskeny”.<sup>61</sup> Kólló Miklós terve is hasonló koncepciót mutat, az oszlopokra emelt főpárkányra helyezett királysobrot, Justicia és a bölcsességet szimbolizáló allegória egészíti ki, míg a debreceni Tóth András „előkelő lélek agyában fogant” elképzelésén azt találják rendkívülinek, hogy „az Igazság Istennője, kezében mérleggel vezeti a király minden lépését”.<sup>62</sup> Az eddig felsorolt pályaművek nem sok eredetiséget mutatnak, melyekről Szekula János úgy látja, hogy „a külföld (...) sablonos és semmit mondó, untig ismert lovasai Mátyás királyunk álneve alatt, belovagol Kincses Kolozsvárra. Többen vannak de részben hamis trónkövetelők. Fényes kísérekkel jöttek az igaz (...) de ki ne látta volna őket a külföld szobrai körül ülni, vagy más helyeken állni, lebegni. Ott guggolnak a Deák-szobor talapzatán is, az Igazság mérleggel és karddal, változatosság kedvéért itt szabad szemmel (...) A világ összes sablonszerű szobrain láthatjuk ezeket a kipróbált hadastyánjait, de láthatunk hazánk művein is, többféle kiadásban.”<sup>63</sup> Akár találónak is mondható megállapítása ott hibádzik, hogy lesújtó véleményét az összes pályaműre vonatkoztatja, holott Sovánka és Fadrusz esetében ez messze nem igaz. A zayugroci fafaragó iskolában Fadrusz egykori osztálytársa, majd Zala műtermében dolgozó, később európai hírű üvegművész, Sovánka István, izgalmasan komponált pályaterve – ahogy azt egy korabeli fénykép megőrizte számunkra<sup>64</sup> – a lovat és lovasát meredek kősziklára helyezte. Az újságok többsége pályaművét olyan „...megkapó, kifejező és eredeti” elképzelésnek írja, amelyik az újbarokk sallangokat elvető, olasz iskola hagyományait tükrözi. Az újságírók, már a bíráló bizottság döntése előtt Fadrusz elsőbbségét jóslták. Gerő Ödön budapesti lapjának azt írta: „mindenki egyetért abban,





4. A kolozsvári Mátyás-emlékmű a II. világháború után készített felirattal

hogy a babért ez a terv nyeri el.<sup>65</sup> Az Erdélyi Híradóban, bár a mester nevét Phádrusznak írják, „...egy Istentől ihletett szobrász költői álmának” nevezik a pályaművet,<sup>66</sup> Fekete Nagy Béla városi tanácsos – Kolozsvár Trianon előtti utolsó magyar alpolgármestere – Fadrusz legfőbb kolozsvári támogatója, igen elismerően szól „az ilyen eredeti dolgot produkáló” művésztől, ugyanakkor – ha burkoltan is – kifejezte félelmét, hogy a kolozsvári zsűri nem lesz hívatásának magaslatán, s döntése folytán „ezt a szobrot nem fogják felállítani Kolozsvár főterén”.<sup>67</sup>

A kolozsvári városatya félelme azonban alaptalannak bizonyult. 1894. május 15-én a Zala Györggyel, Stróbl Alajossal és Margitay Tihamérrel „megerősített” bíráló bizottság egyhangúlag Fadrusznak ítélte az első 4000 koronás pályadíjat,<sup>68</sup> „mint olyan alkotásnak, mely eszméjében eredeti és az eszme kivitelében összhangzatos és következtetes, és nemcsak Kolozsvár büszkesége lesz, de a magyar művészettörténet fejlődésében is mozzanatos eseményt jelent”.<sup>69</sup> A második díjat Bezerédi Gyulának, a harmadikat Kőllő Miklósnak ítéltek oda, s javasolták a többi pályaművek megvásárlását is.<sup>70</sup>

Fadrusz június 10-én újra Kolozsváron volt. „Most pakoltatja a pompás munkát, hogy Budapestre szállíttassa, s ott nagyba mintázza”, írja az Erdélyi Híradó, és hozzáteszi: „a művész Budán nagy műtermet kell építsen, hogy a nagyméretű szobrot elkészítse”.<sup>71</sup> 1894-ben Fadrusz még kétszer utazott le Kolozsvárra. Novemberben a Főtér pontos felméréseit végeztette el, (ekkor javasolta I. Ferenc császár 1817-ben tett látogatása tiszteletére 1831-ben a Főtér déli oldalán felállított emlékmű, a Státua Óvár terére való elköltöztetését),<sup>72</sup> 1894. december 10-én a hivatalos szerződés megkötése végett időzött a városban.<sup>73</sup>

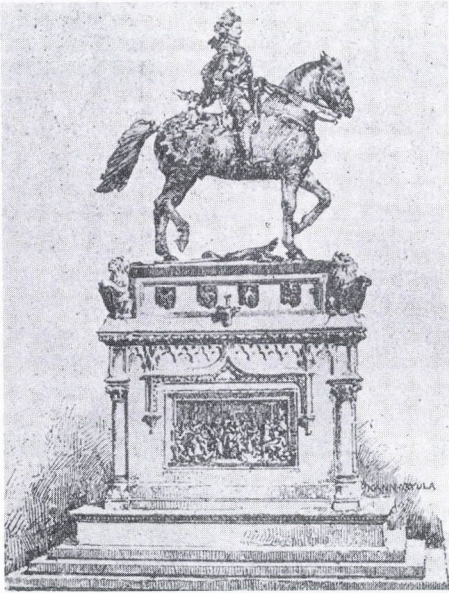
1894 évben, az újraalakult szoborbizottság határozott fellépése a Mátyás-szobor ügyét a megvalósítás útjára terelte. Bár a felek remélték, hogy a szoboravatás a millennium évében meg fog történni, bizonyos jelek arra utaltak, hogy ezt a határidőt sem a megrendelő, sem a művész nem fogja tudni betartani. Az emlékmű szerződésben rögzített költségéből még 30.000 ft. hiányzott, Fadrusz 1894-ben, már a pozsonyi Mária Terézia szobron dolgozott. Erről tudtak Kolozsváron is, hiszen Fekete Nagy Béla (De Noir) a Kolozsvárban május 7-én megjelent cikkében utalt a pozsonyi megbízatásra. Valószínű, Nagy Lajos ennek tudatában próbálta elérni azt, hogy Fadrusz csak a kolozsvári emlékművel foglalkozzon, amiről a művész Ferenczi Zoltánhoz 1894. június 21-én írt levelében említést is tett.<sup>74</sup>

Fadrusz János életével sokan foglalkoztak, a legjobb monográfiát Lázár Béla írta.<sup>75</sup> Mivel jelen tanulmány elsődleges célja a művész kolozsvári, illetve erdélyi működésének bemutatása, életének és munkásságának e területen kívül eső fejezeteit csak utalásszerűen érinti. Fadrusz nevét a kolozsvári Ellenzék 1888. május 3-i száma említi legkorábban, amikor a *Krisztus*-szobraért az Akadémia nagydíját nyeri, míg az első életrajzát az Erdélyi Híradó közli.<sup>76</sup>

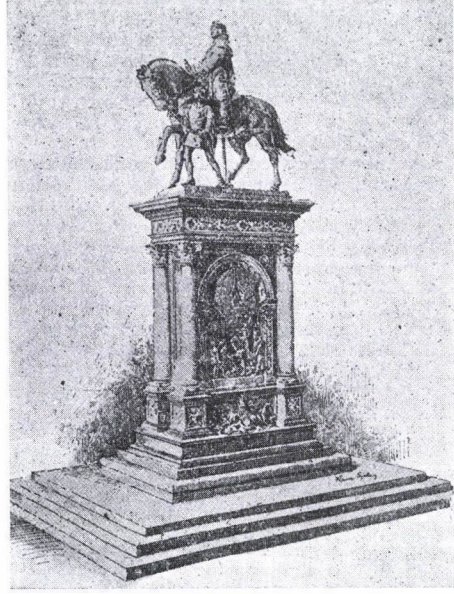
A szobrászatban a Mátyás-kultusz évei ezek. Bezerédi Gyula 1890-ben, az Iparművészeti Társulat részére kisméretű Mátyás-szobrot készített, melyet a király halálának 400-ik évfordulóján kívántak forgalomba hozni.<sup>77</sup> 1891 év elején Esterházy Miklós gróftól Stróbl Alajos a tatai vár udvarára felállítandó kútra kapott rendelést, melyet Mátyás alakja fog díszíteni.<sup>78</sup> A következő évben a készülőfélben levő „szoborral díszített szökőkút”-ról,<sup>79</sup> 1896-ban az öntésre váró mintáról olvasunk.<sup>80</sup> Ugyanabban az évben a Hősök terén felállított emlékmű szobrai között Zala György Mátyás király alakját is megörökítette, 1894 és 1904 között Stróbl Alajos a budavári Mátyás-kútján dolgozott.

\*

Fadrusz János másik jelentős emlékművének, a zilahi Wesselényi-szobornak története azzal kezdődött, hogy Pungor Gyula zilahi tanár,<sup>81</sup> a Szilágy Vármegyei Tanítótestület 1891. október 2-án tartott közgyűlésén indítványozta az iskolaalapításairól is elhíresült zsiói főnemesnek, Wesselényi Miklósnak (1796–1850) egy szobrot emelni.<sup>82</sup> A vármegye közgyűlése 1891. október 19-i összejövetelén Szikszai Lajos (1825–1897) alispán elnöklésével tárgyalta, illetve fogadta el az előterjesztést.<sup>83</sup> Az 54 tagú szoborbizottság 1891. november 9-én tartotta alakuló ülését,<sup>84</sup> december 13-án már kiküldte az adakozásra felszólító körlevelét. A gyűjtőveket kibocsájtó 6 tagú testületben Gyulai Pál irodalomtörténész akadémikus, Gerlóczy Pál budapesti alpolgármester, Diószeghy Zsigmond Zilah város polgármestere is szerepelt. A szoboralap gyűjtését még abban az évben elkezdték. Az első jelentős, 1000 ft-os adomány 1892 áprilisában a fővárosi tanácstól érkezett „...s tekintettel azokra a kiváló szolgálatokra, melyeket Wesselényi az 1838-iki árvíz alkalmával a fővárosnak tett, a tanács helyénvalónak találta, hogy Wesselényi emléke a fővárosban is megörökíttessen, s megbízza a Képzőművészeti Bizottságot, hogy erre vonatkozóan javaslatot tegyen”.<sup>85</sup> (Egyébként az 1893 június 16-i határidővel kiírt pályázatra, amely Wesselényi budapesti emlékét egy domborművel kívánta megörökíteni, 6 szobrász: Holló Barnabás (1865–1917), Stoklass József (?–?), Ligeti Miklós (1871–1944), Kiss György (1852–1916), Kallós Ede (1866–



5. Bezerédi Gyula Mátyás-szobor terve



6. Róna József Mátyás-szobor terve



7. Fadrusz János: Mátyás lovaszobra a kolozsvári emlékművön



8. Ifj. Vastagh György Mátyás-szobor terve

1950)<sup>86</sup> pályamunkája érkezett be, de a bírálók egyikét sem találták elfogadhatónak.<sup>87</sup> A Wesselényi-emlék ügye 1899-ig elakadt, ekkor Holló Barnabást bízták meg elkészítésével. Művét 1900-ban kiküldték a párizsi világiállításra<sup>88</sup>, később a budapesti Ferences templom Rákóczi útra néző falára helyezték el.)

Zilahon a Wesselényi-szoboralap gyűjtése a szokásos „menetrend” szerint folytatódott: felhívások, jótékonykodási akciók követték egymást 1894. szeptember 2-ig, amikor a szoborbizottság „megállapította, hogy a szobormű elkészítésére nézve egybeállottak a pályázati föltételek”. A kiírás szerint a „szoborműnek 1896 május 1-ig teljesen készen, helyén kell állnia, összes költségei 40.000 koronánál többre nem rúghatnak. Pályázatra Széchy Antal, Sennyey Károly, Bezerédi Gyula és Holló Barnabás fővárosi művészek kértettek fel”.<sup>89</sup> A pályázat határideje 1894. december 30-án járt le, melyre Holló Barnabás és Bezerédi Gyula küldte el szobortervét. A korabeli tudósítások ennek a pályázatnak sikertelenségét Zala György és Stróbl Alajos negatív véleményével magyarázták, holott, amint arról a Szilágy 1895. január 20-i száma is beszámolt, a szoborbizottság meghívását a művészek „nagy elfoglaltságukra hivatkozva” visszamondták. Kapus Sámuel, a zilahi Wesselényi-szobor 1903-ban kiadott Emlékkönyvében a következőket írta: „A sikerre nem vezetett pályázat után lépett érintkezésbe a bizottság dr. Neményi Ambrus orsz. képviselővel és dr. Ferenczi Zoltán kolozsvári egyetemi könyvtárnok útján Fadrusz Jánossal.”

Más megvilágításba tünteti fel a zilahi Wesselényi-szoborpályázat sikertelenségét annak a két levélnek a tartalma, amelyet Fadrusz 1894-ben Ferenczi Zoltánnak írt Kolozsvárra. Az elsőt Gyalui Farkas (1866–1952) kolozsvári irodalomtörténész, az Erdélyi Múzeum, majd az Egyetemi Könyvtár 1919–26 közötti, utolsó magyar igazgatója 1927-ben közölte.<sup>90</sup> A levél 1894 őszen íródhatott (nincs dátumozva), s így szól: „Kedves Zoltánom! Hogy van az, hogy te sem tudtál semmit arról, hogy a Wesselényi szoborpályázat már régen ki van írva? Sajnálom nagyon az ideámat, lett volna belőle egy igen érdekes erdélyi mű és igen jellemző Wesselényire, no de se baj, lássuk milyen a pályázat.” Egy másik, november 16-án keltezett levelében Fadrusz a következőket írta Ferenczinek: „...Az Istenért kérek tudósítsd Wesselényi bárót [Wesselényi Miklós fiáról, Szilágy vármegye főispánjáról van szó, M.S.Cs.], hogy ne tegyen semmit az én érdekemben, mert a világeért sem akarnám, hogy a rendes pályázat az én érdekembe meg legyen csonkítva”.<sup>91</sup> Mivel ez a levél másfél hónappal a pályázatok beérkezése előtt íródott, azt jelenti, hogy Ferenczi, aki a zilahi szoborbizottságnak is tagja volt (!), már korábban közbenjárt Fadrusz érdekében, és rávilágít a zilahi szoborbizottság 1895. március 16-án hozott döntésének valós hátterére. Az Erdélyi Híradó 1895. április 1-i száma szerint „Fadrusz János tagnap óta Kolozsváron van. Zilahra való utazásában pihen meg nálunk 2 napra”. Ez a „látogatás” a két pályamunka visszautasítását követő 14-ik napon történt. Fadrusz megkapta a Wesselényi-szobor elkészítésének megbízását,<sup>92</sup> és ettől a ponttól a kolozsvári és a zilahi emlék története párhuzamos pályán haladt a megvalósítás felé.

\*

Most térjünk vissza az 1895–96 évi eseményeinek bemutatásához. Mint várható volt, Fadrusz csak „félgőzzel” dolgozott a kolozsvári emléken, hiszen energiáját a pozsonyi Mária Terézia szobor munkálatai kötötték le. 1895 júliusára „a szobor tervezője már elkészítette a császárné szobrának eredeti nagyságú mintáját, me-

lyet leküldött Carrarába, a híres olasz márvány hazájába. A szobrot itt hófehér márványból kinagyolják, s úgy küldik Pozsonyba, hol a művész vezetése alatt fogják a legapróbb részletekig kidolgozni<sup>93</sup>. Fadrusz 1896 őszére elkészült ugyan a szoborral, de az október 25-re tervezett leleplezést, „a közelgő képviselőválasztások miatt”, a következő év május 6-ra halasztották.<sup>94</sup> Kevesen tudják, hogy a Trianon utáni években megsemmisített pozsonyi emlékmű talapzatát Pákey Lajos építész tervezte. A közös munka emlékét négy, Fadrusz Pákeynek Kolozsvárra írt levele is őrzi.<sup>95</sup>

A Mátyás-szobor munkálatairól legkorábban 1895-ben olvashatunk, amikor: „a főalokról, hagyományos arcképei nyomán, már több mintát is elkészített a művész”,<sup>96</sup> míg a Kolozsvár azt is tudni véli, hogy „az érdekes emlékműnek a millenniumra csak a mintája lesz meg, de a következő évben már bronzba öntik a szobrot (...) Leleplezése 1898-ik év elején fog végbe menni”.<sup>97</sup> Fadrusz ekkor már készen van „a szobor fél életnagyságú” mintájával, melyet „az ezredéves kiállításon kíván bemutatni”.<sup>98</sup> A bonyodalmak ősszel kezdődtek, amikor Fadrusz ráeszmélt arra, hogy az eredetileg tervezett másfélszeres nagyság nincs arányban a tér méreteivel.<sup>99</sup> November 13-án „...Kolozsvárra érkezett, s meggyőzni kívánja a szoborbizottságot, hogy a kétszeres nagyság szükséges a Mátyás szobornál”<sup>100</sup> Útja sikerrel járt, a szoborbizottság különösebb ellenállás nélkül vette tudomásul a művész óhaját, arra viszont senki nem tudott válaszolni, hogy a napi kiadásokkal küszködő alap kezelői, az ezzel járó 30.000 ft-os többletkiadást honnan fogják előkeríteni. 1896 elején a király 10.000 ft-os gyorssegélye, átmenetileg „levegőhöz juttatta” a bizottságot.<sup>101</sup> A kolozsvári születésű Bánffy Dezső (1843–1911) miniszterelnök 1895 végén érdeklődött a szobor ügyének állásáról, és azt írta Bély Ákos főispánnak, hogy mivel a millenáris ünnepségek keretében a szobor leleplezése, vagy alapletétele is fel van véve, jelentést kér a munkálatok állásáról. Az idő sürgette a szervezőket, mivel a júliusra kitűzött alapkövetélig a városnak rendeztetnie kellett a Főtér területét, s ehhez Fadrusztól azt kérték, hogy minél hamarabb jelöltesse ki a szobor pontos helyét.<sup>102</sup> A hivatalos verzió szerint az alapkövetéltől ünnepe a diákok nyári szünideje miatt szeptember 30-ra halasztódott.<sup>103</sup> Fadrusz május 19-én „...deczkából és léczekből összeállította a szobor alakját eredeti nagyságban...majd egy nagy fa alkotmányt teher szekérre rakatta, próbáléként a Főtér déli részén ide-oda tologatta.”<sup>104</sup> Már a szobor helyének kijelölése napján megfogalmazódtak az első ellenvélemények. A hangadó a Kolozsváron tartózkodó Alpár Ignác (1855–1928) építész volt, aki szerint a szobor a tér másik felében sokkal jobban érvényesülne.<sup>105</sup> Az ötletet felkapta a helyi sajtó, majd napokon át az érvek és ellenérvek „szakmai okfejtéseinek” lázában élt a város.

A Pákey Lajos tervezte naphegyi műtermébe<sup>106</sup> 1896 elején költözött be Fadrusz, ahol hozzálátott Mátyás alakja agyagmintájának, júliusban pedig gipszöntvényének elkészítéséhez.<sup>107</sup> A Wesselényi-szobor tervezetét augusztus 1-én mutatta be Zilahon, két napra rá a város megkötötte Fadruszsal az előszerződést,<sup>108</sup> amelynek 10-ik pontja a Turul-emlék elkészítésének, fenemód furcsa feltételeit is rögzíti. A megállapodás értelmében ugyanis Fadrusz ingyen vállalta a millenniumra szánt obeliszk elkészítését.<sup>109</sup> A végleges szerződést november 29-én kötötték meg.<sup>110</sup>

Kolozsváron szeptember 9-én Pákey Lajos kijelölteti az alapkövetélt, ifj. Nagy János (1852–1909) kolozsvári kőfaragó „saját anyagából, ingyen vállalta a hozzá-

valókat kifaragni”.<sup>111</sup> Az alapító okmány szövegét Ferenczi Zoltán fogalmazta meg,<sup>112</sup> a díszes írományt Lázár Ödön egyetemi hivatalnok állította össze.<sup>113</sup> Az alapító letételekor (1896. szeptember 30) a királyt, báró Fejérváry Géza (1833–1914) hadügyminiszter, a kormányt, az egykori kolozsmegyei főispán, Jósika Sámuel „Ő felsége körüli miniszter” képviselte.<sup>114</sup> A precízen megtervezett ünnepség: az Irodalmi Társaság ülése, a színházi est, Groisz Gusztáv (1840–1899) jogász egyetemi tanárnak, az alapító letételén, illetve az ezt követő ünnepi vacsorán elhangzott pompás beszédek, a sajtóban megjelent méltatások<sup>115</sup> stb., az eseményhez méltó módon zajlottak, de egy dologról még véletlenül sem szóltak: történetesen arról, hogy a Mátyás-szobor felavatását mikorra tervezik megvalósítani.

Fadrusz János beadványát, melyben a Mátyás-szobor méreteinek megváltoztatását javasolta, 1897. január 31-én hitelesítette a város közgyűlése, elfogadva, hogy a szobor tervezett költségei újabb 30.000 ft.-al megnőnek.<sup>116</sup> Öt éven át a legkülönfélébb módszerekkel próbálták a szoboralap összegét gyarapítani, de a remélt siker az elvárásoktól jócskán elmaradt. Hubay Jenő hegedűművész egyik kolozsvári koncertjének bevételét,<sup>117</sup> Felszeghy Dezső költő *Ezer év* című ódájának eddigi tiszta jövedelmét, 125 frt-ot adta a Mátyás-szoboralapnak.<sup>118</sup> A nyár elején a „szoboralap 106.000 ft., amiből 47.000 már kiadatott. A szobor munkálataira még 90.000 ft-ra van szükség, s így 31.000 ft. vár még begyűjtésre.”<sup>119</sup> Augusztusban Jászai Mari nagyváradi és kolozsvári fellépéseit csak úgy vállalta, ha a szervezők a bevétel egy részét a Mátyás-szoboralapnak utalják át,<sup>120</sup> Felbermann Lajos, a *Life* magazin szerkesztője, Angliában gyűjtött a szobor javára.<sup>121</sup> A következő évben Prielle Cornélia, Blaha Lujza, színésznők,<sup>122</sup> a budapesti Hauszmann építészeti iroda<sup>123</sup> és sokan mások adakoznak,<sup>124</sup> de az alaptőke még messze nem éri el a szerződésben rögzített kiadások összegét.<sup>125</sup>

A Mátyás-ház jövőjét illetően is erősen megoszlanak a vélemények. 1891-ben felreppent a hír, mi szerint „a kultuszminiszter átveszi, leromboltatja, s a helyére Mátyás korabeli stýlben emeletes palotát épít, melynek földszinti balszárnyán, ott, ahol a születési szoba volt, az 1848–49 Országos Ereklýe Múzeum, az épület többi részében Egyetemi Könyvtár kap majd helyet.”<sup>126</sup> Öt éven át nagy a csend az omlófélben levő épület körül, de mivel 1896-ban „falait már gerendák támaszszák”,<sup>127</sup> sürgősen tenni kell valamit. A közvélemény egy része a megőrzést és felújítást támogatja,<sup>128</sup> mások a legradikálisabb megoldást választanák.<sup>129</sup> A város vezetése még 1898-ban is hajlott az épületet lebontatni,<sup>130</sup> amit a szakmának végül sikerült kivédeni.<sup>131</sup> 1898-ban Debreczeni Balázs (1850 – ?) városi főmérnök elkészíti a ház renoválási tervét,<sup>132</sup> melyet Pákey Lajos mutatott be a polgármesternek,<sup>133</sup> majd annak elfogadása után, az év júniusában hozzáfogtak a felújítás kivitelezéséhez.<sup>134</sup> Ekkor került a házra a fényképekről ismert, tarka, oda nem illő Zsolnay-cserépfedés, melyet Kós Károly távolított el az 1940-es évek elején.

1900-ban a Magyar Polgár terjedelmes írásban mutatja be a Mátyás-szobor történetét, számvetést készít a szoboralap gyarapításáról, majd megjegyzi: „Ne röstelkedjünk egy pillanatilag magunkba szállni. Gondoljuk el, hogy 1839 óta, a mai napig, nem voltunk képesek 130.000 frt-ot, amennyibe a szobor kerül, összegyűjteni...”<sup>135</sup> 1902 februárjában, az addig rég politikai ügyvé vált Mátyás-szobor érdekében, a kormány másodszor is mélyen a zsebébe nyúlt, és a szorult helyzetbe került szoborbizottságnak újabb 30.000 korona támogatást adott.<sup>136</sup>

Fadrusz ezekben az években kizárólag e két emléken dolgozott. 1897 nyarán a kolozsvári szobor királyalakjának agyagmintája már a gipszöntést várta,<sup>137</sup> szept-

tember 29-én „...a Wesselényi szoborbizottság tudomásul vette, hogy a szobor gipszmintájával Fadrusz teljesen elkészült, s a bronzba öntés csak rövid idő kérdése csupán”.<sup>138</sup> 1898 február elején Sándor József (1858–1945), az EMKE alapító titkára és Hegedűs Sándor képviselő, egyben a szoborbizottság elnöke Albach Géza polgármesterhez írt levelükből tudjuk: a király alakja ekkor már gipszbe van öntve, a négy vitéz közül háromnak az agyagmintája is elkészült.<sup>139</sup> 1897-ben Fadrusz elvállalta a Nagy Testvérek által készített „Unió” emléktábla díszes keretének elkészítését, melyet az Erdély és Magyarország egyesülését kimondó országgyűlésnek helyet adó épület (egykori Vigadó, ma Néprajzi Múzeum székháza) falára szándékoztak elhelyezni.<sup>140</sup> 1898. január 20-án az Ellenzék azt írta, hogy „Fadrusz nem tud idejében elkészülni” a munkával, holott a művész 1900 őszén Fekete Nagy Bélát arra kérte, nézzen utána, hogy miért nem küldték el eddig a szervezők a keret méreteit.<sup>141</sup> Az emléktábla 1902-re készült el, felavatására október 15-én került sor,<sup>142</sup> de az öntési díjat még 1903 nyarán sem fizették ki a munkát felvállaló cégnek.<sup>143</sup>

1998 márciusában úgy vélik: a Mátyás-szobrot akár a következő évben felállításra kerülhet.<sup>144</sup> Fadrusz 1898 nyarán műtermébe invitálta Kolozsvár előjáróit, akik megtekintették a szobor elkészült agyag-, illetve gipszmintáit.<sup>145</sup> A hónap végén a művész Kolozsvárra látogat „a szobor helyét véglegesen megjelölése” végett.<sup>146</sup> Ekkor fogalmazódott meg annak az igénye, hogy ne csak a Státuát, hanem a Szent Mihály templom főbejárata előtt álló barokk díszkaput is más helyre (például a temető bejáratához) kellene költöztetni,<sup>147</sup> ugyanakkor a Főtér déli oldalán ne piacot, hanem parkot lenne célszerű kialakítani.<sup>148</sup>

Egy éven át Fadrusról, illetve a készülő szoborról szinte semmi hírt nem hallani. Ez idő alatt a város az Óvár piacára költöztette a császárlátogatás-emlékoszlopát,<sup>149</sup> 1899. június 20-án a város frissen kinevezett polgármestere, Szvacsina Géza (1849–1917) megegyezett a katolikus egyházzal, hogy a Szent Mihály templom előtt álló barokk díszkaput közös költséggel a Főtérről, a Kül-Magyar utcai r.k. templom elé szállítják, s ez a következő hónapban meg is történt.<sup>150</sup> Bota István újságíró július végén járt Fadrusz naphegyi műtermében, ekkor a Wesselényi-szobor gipszmintái már át voltak adva az öntödének.<sup>151</sup> Decemberben „a sikerült szobor a Beschorner cég udvarán készen áll, június havában fogják ünnepélyesen felavatni”.<sup>152</sup> Ezt megelőzően, már július 25-én leutazott Zilahra, „hogy a Wesselényi szobor helyét kijelölje (...) s e célból a Kossuth-téri ártézi kút medencéjénél jelölje ki mint olyant, mely a szobor felavatására a legalkalmasabb (...) Fadrusz magával hozta és bemutatta a vaskerítés általa készített tervezetét...”<sup>153</sup>

A Mátyás-szobrot 1900 januárjában készülnek az öntödébe szállítani, illetve a főalak bronz szobrát a párizsi világiállításra kiküldeni. Februárban már azt tervezik: leleplezését szeptemberben fogják megtartani.<sup>154</sup> Ennek érdekében, április elején „már méregetik a szobor helyét és ki is jelölték czövegekkel, hogy mekkora területet fog elfoglalni.”<sup>155</sup> A hónap közepén Pákey hívására Fadrusz megfordult Kolozsváron, s bár ígéri, megbízatásának a nyár folyamán eleget tesz, azt javasolja, hogy a párizsi világiállítás miatt a felavatást jövő év tavaszára kellene halasztani. „A pénzes magyar mind oda viszi amit megtakarított” érvel a művész, s mondani sem kell, ez ismét megosztja a város közvéleményét.<sup>156</sup> Olaj a tűzre, hogy Fadrusz a szobor helyét is meg szeretné kissé változtatni.<sup>157</sup> Eredeti terv szerint, a szobor és a templom tornyának tengelye egy vonalba esett, utóbb a

Mátyás szobor középvonalát a templom keresztengelyéhez kívánta igazítani. A művész által javasolt változtatás olyan méretű polémiát váltott ki a kolozsvári sajtóban, amelyről ez idáig csak a választások politikai csatározásai során lehetett olvasni. „Míg a Mátyás szobor helye fölött elkeseredett harcz folyik a sajtóban, addig a munkások nyugodtan ássák a gödröt a szobor alapjához” – írja az Ellenék április 21-i száma. Az írás azt is megemlíti, hogy a munkálatokat „Téglás, fiatal kolozsvári építész” vállalta magára. A viták élet némileg tompítja a párizsi siker híre, mely szerint a Mátyás-szobrot a világkiállítás zsűrije a nagydíjjal tüntette ki. Fadrusz, még az 1900. május 5-én tartott hivatalos eredményhirdetés előtt, (április 29-én) azt írta Fekete Nagy Bélának: „...Hubaytól tudom, hogy a Grand Prix legtöbb szavazatát kaptam, a hivatalos kimutatások is ezt mutatják....”<sup>158</sup>

Zilahon is a szobor eredetileg eltervezett helyének megváltoztatását kérte a művész. Az 1899. július 25-én tartott bizottsági ülésen felvetett és a következő év április 29-én elfogadott határozatot itt is éles viták előzték meg. Fadrusz – mint láttuk – azt kérte, hogy az ártézi kutat költöztessék el a város főteréről, s ide állíttassék fel Wesselényi szobra. Ugyanakkor arról is döntött a város vezetése, hogy a millenniumi emlékek, a „Turulmadárnak”, a Polgári-téren biztosítanak helyet, míg a nemrég elhunyt Szilágy megyei alispánnak, Szikszai Lajosnak Fadrusz által felvállalt szobrát a vármegyei székház dísztermében helyezik majd el. (Tudomásunk szerint ez utóbbi szobor nem készült el.)<sup>159</sup>

Miközben Fadrusz meddő vitákat folytat a szamosújvári örményekkel a Verzár püspököt megörökítendő emlékszobor ügyében,<sup>160</sup> Weickheim báró kisbéri lovaszobrának utómunkáit végzi,<sup>161</sup> illetve a szegedi Tisza Lajos emlékterven dolgozik.<sup>162</sup>

Kolozsvár vezetése 1900 júniusában hozzálát az avató ünnepség terveinek előkészítéséhez.<sup>163</sup> Ennek időpontját „... Ó felsége azon elhatározásától ...” tették függővé, „... hogy mikor óhajt e célból Kolozsvárra lejönni.” Júliusban kénytelenek az alapozás munkálataival leállni, mivel a süttöi és bácsitoroki bányák késnek a faragott kövek szállításával.<sup>164</sup> Mikor szeptember elején a földmunkával elkészültek, és a talapzat faragott kövei szemmagasságig emelkedtek, a kolozsvári sajtó azon kesereg, hogy a piedesztál nem fényesre csiszolt márványból, hanem a régi várfalakhoz hasonló, „közönséges” mészkőből lesz építve. Az elégedetlenkedők attól is félték, hogy ily módon a talapzat nem fogja megbírni az ércszobor súlyát.<sup>165</sup> A közvélemény nyomására Pákey ismét leállította a Reimann Károly kőfaragó vezette munkálatokat addig, míg a polgármester által felkért geológus professzorok nyilvánosságra nem hozzák vizsgálataik eredményét. A bizottság szeretné hogy a talapzat kizárólag süttöi kőből készüljön, csak hogy ez újabb 15.000 ft.-al emelné a kiadások összegét.<sup>166</sup> A döntés elvben 1901. március 20-án született meg, de a minisztérium a kellő fedezet hiányában nem engedélyezi a többletkiadással járó terv kivitelezését.<sup>167</sup> A Magyar Polgár 1901. április 11-én azt írta, hogy „sem a szobor felavatásának időpontja, sem a talapzat kőanyagának kérdése nincs tisztázva”. Fadrusz május 30-án Kolozsvárra utazott, hogy „... megtárgyalja a szobor talapzat kérdését.”,<sup>168</sup> de az év őszéig előrelépés nem történt. Szeptember 1-én a színpalak mögötti egyeztetések eredményeként „... a miniszter megengedte, hogy a Mátyás szobor talapzata süttöi kőből készüljön”. 1901. szeptember 5-én a város háromtagú bizottsága átvette az öntöde udvarán elszállításra váró szobrot a művésztől, s azt tervezik, hogy a jövő év tavaszán, végre, felavatják Kolozsvár Főterén.<sup>169</sup>



Fadrusz János még 1898-ban megígérte, hogy első sikeres művének, a *Krisztus-szobor*-nak egy másolatát az Erdélyi Múzeumnak adományozza. A mű Nagydíjat kapott a párizsi világiállításon, egy példánya a British Museumba, másik Szegedre került,<sup>170</sup> s Fekete Nagy Bélához 1900. szept. 10-én írt leveléből tudjuk, hamarosan a Kolozsvárnak ígért példány is érkezik.<sup>171</sup>

1901 júniusában Friedmann és Társa cég a város engedélyét kéri, hogy a Mátyás-szoborról képeslapot készítsen, és azokat árusítsa.<sup>172</sup> A szerződés kimondta: a cég az engedély fejében vállalta annak a nagyméretű festménynek finanszírozását, melyet – Fadrusz ajánlására – Horti Pál (1865–1907) festőművész, a fővárosi Iparrajziskola tanára készített. Ez a festmény képezte a legkorábbi Mátyás-szobor illusztrációk (képeslapok, emblémák, érmek, címlapok stb.) alapját, melyek kései másolatait még a két világháború közötti években is árusították Kolozsvárt.<sup>173</sup>

A Wesselényi-szobor két alakja 1901. január 30-án érkezett meg az öntödéből Zilahra.<sup>174</sup> Murczhárt József főmérnök február 27-én mutatta be a szobor alapozási tervét és költségvetését, s a szoborbizottság döntött abban is, hogy a nyárra tervezett szoboravatást „a küszöbön levő képviselőválasztás” miatt őszre fogja halasztani.<sup>175</sup> Márciusban érkeztek meg Marton Lajos műlakatos pozsonyi műhelyéből a Fadrusz által tervezett vaskerítés részei,<sup>176</sup> júniusban már felállításán dolgoznak. Július 7-én a Szilágyi úgy véli „a jövő hó folyamán a szobor felállítható lesz”, de az avató beszédet elvállaló Szilágyi Dezső elfoglaltsága miatt a szobor avatását a következő év májusára kénytelenek elhalasztani.<sup>177</sup> Bár szeptemberben ifj. Orbán Károly építőmester már a talapzat utolsó simításait végzi, a zilahiak mégis szorult helyzetbe kerülnek. Szilágyi 1901. július 30-án Karlsbadban váratlanul meghalt, s talán mert jeleseink ezt intő előjelnek vélték, sorra elhárítják – köztük Thaly Kálmán is – a szoborbizottságnak az avató beszéd megtartása iránt tett felkéréseit. Feltehetően nincs még egy olyan magyar emlék, melynek átadására, az ünnepi szónok hiánya miatt, egy kerek évet kellett várni. A sikertelen próbálkozások után 1902. március 22-én Beóthy Zsolt (1848–1922) irodalomtörténész, a Kisfaludy Társaság elnöke végre elvállalta a megbízatást.<sup>178</sup> A szoborbizottság utolsó – sorrendben a 27-ik – ülését 1902. szeptember 2-én tartotta, míg a Wesselényi-emlékmű ünnepélyes leleplezésére szeptember 18-án került sor.<sup>179</sup>

A Mátyás-szobor talapzatának 1900 őszen leállított munkálatait, csak 1902 elején folytatták. „...Megérkeztek a süttői kövek, s azokat most dolgozzák ki Gerstebrein Tamás kőfaragó műhelyében” – írja az Ellenzék február 10-i száma. A Minisztertanács elhatározta, „hogy az állam adományaként 30.000 koronát folyósít a Mátyás szobor költségeinek pótlására.”<sup>180</sup> Áprilisban aggódó tekintetek közepette,<sup>181</sup> immár süttői kőből rakják a talapzatot, melynek minőségéről május 17-én a művész is elégedetten nyilatkozott. Június 8-án az is elhatározottat, hogy a felavatás szeptember 12-én fog megtörténni, bár mint tudjuk, végül ez a határidő is kitolódott. Fadrusz július 4-én tekintette meg a talapzatot, melynek munkálataival a hó utolsó napján készültek el.<sup>182</sup> A Beschorner-cég Váci út 175. szám alatti műhelyéből, Hoffmann Ferenc igazgató kíséretében, augusztus 14-én érkeztek meg Kolozsvárra a szobor öntvényei, melyet 18-án szállítottak be a vasútállomásról. „A Mátyás-szobor talapzatán már áll az első vitéz.” – olvassuk a Magyar Polgár augusztus 21-i számában. Tíz nap alatt mind a négy mellékalak érc-szobra a helyére került. Szeptember 26-án, a munka befejezését jelző zöld ágat is elhelyezték a magas palánkkerítéssel bekerített emlékműre.

Kolozsvár notabilitása 1902. május 21-én adta át a meghívót Ferenc Józsefnek,<sup>183</sup> szeptember 6-án már tudottá vált, hogy a király nem lesz jelen az avatáson. Távolmaradását azzal (is) magyarázták, hogy a Mátyás emlékmű talapzatán a magyar király hódításait jelképező zászlók között a Habsburg-címeres is ott sorakozott. Nagyobb a valószínűsége annak, hogy Ferenc József az esemény politikai színezete miatt tartotta magát távol az ünnepegektől. S ebben volt is némi igazság, hiszen a bécsi udvart képviselő Ágost-főherceget hatalmas ellentűntetés fogadta a kolozsvári vasútállomáson. Talán az sem véletlen, hogy Ferenc József az avatást megelőző napon, október 6-án kelt „...legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy a Mátyás-szobor létrehozása körül kifejtett buzgó munkálkodásuk méltányolásául” Hedgűs Sándor, Szvacsina Géza, Márki Sándor és Fekete Nagy Béla politikusokat csupán a monarchia legszokványosabb, az un. Legfelső elismeréssel honorálták, ugyanakkor Fadrusz a II. oszt. Vaskoronarendet, Nagy Lajos Királyi Tanácsosi címet, Pákey a Ferenc József lovagrend keresztjét kapták, míg Hoffmann Ferenc, a Beschorner-cég igazgatója a Koronás Érdemkereszt kitüntetésben részesült.<sup>184</sup>

Az avató ünnepekre október 12-én került sor.<sup>185</sup> A kormányt 6 miniszter, 8 főrendházi tag, 3 államtitkár, 7 miniszteri tanácsos, 4 miniszteri osztálytanácsos, 1 miniszteri titkár képviselte. A legünnepelebb vendégek, a tekintélyes politikusok jelenléte ellenére, Jókai Mór és Benedek Elek voltak. Ez utóbbi, bár „szerényen meghúzódott a fiúképezdében, több mint 1000 diák vonult az ablaka alá,<sup>186</sup> s jellemző, hogy míg a politikai elitről csak elvétve esik szó a sajtóban, addig a Jókai-házaspár minden mozdulatát híven követik a kolozsvári riporterek. A hírlapok különkiadásokban ünneplik az eseményt. Az ország „legelismertebb elméje, Kant fordítója és a legkiválóbb modern esztétikus egyike”,<sup>187</sup> Alexander Bernát a Budapesti Hírlapban a következőket írta: „Döntőnek egy szobor megítélésénél az első benyomást ismerem...Fadrusz műve tegnap fényes sikerrel állotta ki a műalkotásnak ezt az első próbáját. Amint a szobormű feltűnt, azonnal meghódította a lelkeket, a követelő, a kényes, a tartózkodó lelkeket is. Erős, hangos, közérthető nyelven szól ez a szobor, amint illeti és kell ha valaki kiáll egy térre és ezekhez intézi szavát. Amit mond, azonnal megértettük és amit megértettünk, azonnal tetszett. Fadrusz a nagy phátosz embere (...) majdnem nyers módon fejezi ki magát. Van benne valami a néptribunából, mindenki élvezi lelke kifejező erejét. Ő az igazi monumentális szobrászat. A fődolgot látja s tudja velünk is látatni...”<sup>188</sup>

A kolozsvári Tudományegyetem bölcsészeti kara október végén Széchy Károly (1848–1906) javaslatára tiszteletbeli doktorrá választotta Fadrusz Jánost. „Ez az első eset Magyarországon, hogy a szépművészetek egyik mestere doktori címet nyer”, írja a Magyar Polgár november 3-i száma.<sup>189</sup> Kolozsvár város törvényhatósága november 10-én, dr. Eszterházy László főjegyző indítványára, a város díszpolgári oklevelének adományozása mellett döntött,<sup>190</sup> melyet a Szvacsina Géza polgármester vezetett delegáció 1903. április 5-én adott át Budán, a már betegeskedő művésznek.<sup>191</sup> Akkor még úgy tudták, Fadrusz szeptemberben fog Kolozsvárra jönni a díszdoktori avatásra.<sup>192</sup> Fadruszné augusztus 15-én a Kassa környéki stószai szanatóriumból Fekete Nagy Bélának írt levelében azt írta, hogy férje „nagyon meg van viselve,” de remélni, hogy „a Jó Isten, a természet, meg Zeifruss doktor közbenjárására csak rendbe jönnek őszig.”<sup>193</sup>

A művész betegségről a kolozsvári lapok legkorábban 1903 júliusában írtak, amikor Fadrusz Karánsebesen a királyszobron dolgozott, de „pár napig abba kel-

lett hagyja a munkát, mert meghült és csúzos fájdalmai voltak.<sup>194</sup> Szeptemberben „súlyos betegen fekszik,”<sup>195</sup> október 26-án halálának hírének közlik az újságok.<sup>196</sup>

A művész halálát követően, 1903 decemberében, Kóváry László 25 (!) részes Mátyás-tanulmánnyal emlékezett Fadrusz Jánosra.<sup>197</sup> A Magyar Mérnök és Építész Egylet nevében Czigler Győző egy Fadrusz-szobor felállítását indítványozta,<sup>198</sup> míg Tóth Béla a Magyar Hírlapban úgy látja: „Az emlék, melyhez Fadrusz Jánosnak joga van az ország fővárosában, az csakis a Mátyás-szobra lehet. Sírkövet ne állítsunk neki, míg nem magasodik Buda várában a legdicsőbb magyar monumentum, a kolozsvári Mátyás-szobor mása”<sup>199</sup> A fővárosban gyűjtés indult egy Fadrusz-émlékszobor érdekében, melyhez Kolozsvár is csatlakozott „...A város saját pénztárából 500 koronát adott, gyűjtésből 253 korona gyűlt össze...” – írja a Magyar Polgár 1904. január 25-i száma. A nagy hévvel meghirdetett emlékszobor ügye az évek folyamán fokozatosan elsorvadt. Az emlékezést szülővárosa, Pozsony próbálta feléleszteni, 1910-ben a helyi „Toldi-kör 400 koronás pályadíjat tűzött ki egy Fadrusz János essay megírására,”<sup>200</sup> 1912-ben ezt megtette azzal, hogy érbe öntette egy bizonyos Pfliegler János által mintázott Fadrusz-mellszobrot.<sup>201</sup> 1912-ben a kolozsvári lapok megemlékeztek a 10 éves Mátyás-szo-borról,<sup>202</sup> egy év múlva a Pákey Lajos által tervezte Nap-hegyi villa sorsáról olvassunk.<sup>203</sup>

Fadrusz János 1896 és 1902 között összesen hét művet hagyott a két városra. (Tudomásunk van még két olyan szobortervről is – Szikszai Lajos, Verzár örmény püspök –, melyek soha nem valósultak meg.) Zilahon kettő, Kolozsváron elvileg öt munkája maradt. A főterén álló Mátyás-émléken, illetve a Szent Mihály templom egyik oldalkápolnájában felállított Feszületén kívül, a művész munkája volt az Únió emléktábla díszes kerete. A korabeli újságok híradásai szerint Fadrusz a városnak ajándékozta Toldi című szobrának egyik példányát, illetve a Kisbéren felállított Wenckheim báró lovasszobrának egy kicsinyített mását. Ez utóbbi kettő sorsáról közelebbi nem sikerült megtudni.

Fadrusz munkásságára erőteljes nemzeti szemlélet jellemző: köztéri szobrai az egységes és dicső múlt krónikáját zengik. Ez ad magyarázatot arra, hogy a történelmi Magyarország határain kívülre szorult emlékművek, a trianoni döntés után, miért váltak az új hatalmak kíméletlen célpontjaivá. A Wesselényi-szobrot 1935 áprilisában – az erdélyi magyar sajtó tiltakozása ellenére – lebontatta a városi hatóság. Jósika János, a Magyar Népszövetség elnöke hiába kérte a szobor átadását, beadványa süket fülekre talált. Az emlék raktárba került, díszes vaskerítését, Drág falunak ajándékozták, ma is az ortodox templom előtt áll. 1942. szeptember 8-án, országos ünnepek keretében az emlékművet visszaállították eredeti helyére, 1990-ben sárga festékkel öntötték le, 1994 novemberében egy jókora darabot letörtek belőle. A Tuhutum-émléknek még ennél is tragikusabb sors jutott. Első ízben 1927 novemberében távolították el helyéről, de a bécsi döntés után még visszaállították az akkori kórház előtti térre. Az 1970-es években a kórház épületébe a belügyminisztérium költözött, s az új tulajdonos hamarosan lebontatta, fém részeit az öntődébe küldte, s ezzel végleg megsemmisítette.

A kolozsvári Mátyás-szobor első javítására 1907 novemberében került sor, amikor a ló lábain repedések keletkeztek, s ezért az öntés során ott felejtett vizes vattát eltávolították, helyébe olvasztott ólmot öntöttek.<sup>204</sup> 1919-ben a talapatz hátára egy román nyelvű feliratot helyeztek, melyen az új hatalom Mátyás király román eredetét hirdette. A magyar állam 1921-ben hasztalan próbálkozott a szo-

bor kikérésével. A városi hatóság Mátyás román eredetére hivatkozva magáénak tekintette a nagy király szellemi hagyatékát és a vele kapcsolatos tárgyi emlékek sorát is, s csak annyi változás történt, hogy talapzatáról leverték a Klósz József (1843–1922) kozsvári kőfaragó által készített magyar címet. A bécsi döntést után, általános felújítás alá vették az emlékművet, 1945-ben, az oroszok bejövetelét követően, Balogh Edgár (1906–1997) író javaslatára a szoborra felkerült a ma is látható MATHIAS REX felirat. A talapzatot utoljára 1958-ban újítták fel, majd ezt követően az emlékművet folyamatosan csonkította a buta (vagy tudatos?) nem-törődömség. Hol a vitézek sarkantyúit törték le, hol a csákok tollait, vagy a zászlórudak sérülékeny díszzeit vitték el a szoborra felmerészkedők. A legnagyobb veszélyt a két román állam, Moldova és Havaselve egyesülésének január 21-re eső ünnepe jelentette s jelenti. Hagyománnyá vált ugyanis, hogy ezen a napon a sokaság egy része úgy érzi, csak a király lován, a négy vitéz nyakán, vagy Mátyás ölében ülve lehet méltó módon ünnepelni.

1992-ben magasra csaptak azok az indulatok, melyek Trianon óta, több-kevesebb intenzitással, az emlékmű sorsa körül keringtek. Ekkor a Mátyás-szobor köré román zászlórengeteget telepítettek, talapzatára – a korábinál is elfogultabb – román nyelvű emléktábla került, majd római nyomokra hivatkozva 1994-től a Mátyás-szobrot körülvevő teret régészeti kutatóárokokkal túrták fel.

Fadrusz alig egy évvel élte túl remekműve, a kolozsvári Mátyás-szobor avatását. Beöthy Zsolt az egyetemen tartott emlékbeszédében talán a lehető legerőteljebben fogalmazta meg az elhunyt művészetének jelentőségét, mikor a következőket mondta: „El kell ismernünk, hogy igazi művészeti magaslatokra Fadrusz János emelte azt a nagy magyar monumentális művészetet, mely a Kolozsvári-testvérek képfaragása óta körülbelül félezred évig szunnyadt, egészen addig, míg Ferenczy István tapogatózó kísérletei ismét föl nem támasztották. Ez a magyar monumentális művészet Fadrusz alkotásaiban jelenik meg mint igazi nagy művészet.....Ifjan halt el, mint az ő igazi magyar képfaragó elődje Izsó...a legeredetibb magyar genre-szobrász, a magyar népeletnek....ábrázolója, ...míg Fadrusz a magyar léleknek egész mélységét feltárója volt. Ők költészetünknek két nagy alakjára emlékeztetnek.: Petőfinek a szelleme visszhangzik Izsóban, Aranynak a szelleme Fadruszban.”<sup>205</sup>

## JEGYZETEK

Jelen tanulmány az OTKA támogatásával, a T 14802. sz. kutatási téma keretében készült

<sup>1</sup> LYKA Károly: Nemzeti romantika. Bp. é. n. 5.

<sup>2</sup> NYÁRY Pál: Felszólítás a honi szobrászat ügyében. Honművész, 1839.XII.8. 98.sz. 777–789.

<sup>3</sup> TIMÁR Árpád: Vita Ferenczy István Mátyás-emlékmű tervezetéről. *Ars Hungarica*, 1993/2. 163–202.

<sup>4</sup> mn: Felszólítás a honi szobrászat ügyében. *Erdélyi Híradó*, 1839.XII.30. 53.sz.

<sup>5</sup> M.K.: A Hunyadi Mátyás király ideje a magyar kultúrára nézve. *Nemzeti Tár-*

*salkodó*, 1839.XI.27. 48.sz. és XII.4. 49.sz.

<sup>6</sup> *Erdélyi Híradó*, 1840.XI.6. 37.sz.

<sup>7</sup> *Hetilap*, 1853. I. 28. 8. sz. – „...*Első Mátyás király szobrát kivihetetlennek találva, a Jelenkor-ban: Mátyás királyt ne szoborral örökössük meg című cikket hoztam. Akkor a szerencsétlenül meghalt Gasparich Kilit, s gróf Fáy rontott a czikemre, én akkor mint tanuló csak mosolyogtam, hogyan ágyúznak a légy ellen, s*

- a szoborállítás csakugyan kivihetetlen maradt”
- <sup>8</sup> Kolozsvári Naptár, 1851. 19–25. *Hogy hol született Mátyás, melyik házban, az íránt megoszlik a vélemény. A nép korunkban azt tartja, hogy az Óvárban, a katonai kórház-tól keletre eső szeglet házban, melyre néhány évvel ezelőtt szarvas vala festve. Könyveink, mint Benkő is, azt írják, hogy épp a katonai kórházban, mely akkor egy gazdag polgárnak lett volna a háza.* (Benkő József véleménye a helyes. M.S.Cs.)
- <sup>9</sup> Korunk, 1864. X. 11. 122. sz.
- <sup>10</sup> JAKAB Elek: Kolozsvár történelmi emlékeiről. Kolozsvári Közlöny, 1869. IV. 20. 50. sz. 212.
- <sup>11</sup> Magyar Polgár, 1879.V.17. 113.sz.
- <sup>12</sup> Kelet, 1879.VII.2. 149.sz.
- <sup>13</sup> *A képviselő testület kebléből kiküldött bizottság Mátyás- király születési házára nézve azon javaslatot tevő, hogy mennyire ezen épület kijavítása nem lenne lehetséges, helyébe bérház építtessék.* Magyar Polgár, 1873. I. 10. 7. sz. és Kelet, 1873. I. 15. 11. sz. – „Mátyás- király születési háza pusztul napról- napra, s valóságos szegény, hogy a város még ma is katonai kórháznak használja” – Magyar Polgár, 1874.X.10. 230.sz. – „Mátyás- király szülőháza az óvárban máig is jelöletlenül áll, nemcsak, de ha az idők visszhangjai, melyek már annyi szép emlékünket összeromboltak, megrongálják az épületet is, helyét nem fogja tudni az utókor. Valóban szegényletes Kolozsvár városára (...) hogy még eddig bár egyszerű emléktáblával nem tudta megjelölni e helyet, ha már az idők mostohasága nem engedte, hogy a város nagy szülőjének emlékét méltó szoborral örökítsük meg”. Kelet, 1876. IX. 24. 218. sz.
- <sup>14</sup> „Engel szobrász Mátyás királynak (...) a múzeum számára megrendelt szobrával már szinte elkészült és a nevezett szobor, már a jövő hó közepén felállíttatik.” Kelet, 1872. I. 17. 7. sz.
- <sup>15</sup> Magyar Polgár, 1872.V.17. 112.sz. és Kolozsvári Közlöny, 1872.V.18. 113.sz.
- <sup>16</sup> Magyar Polgár, 1874.X.30. 274.sz.
- <sup>17</sup> „... Az épület meglehetősen elhanyagolt állapotán segítettő, a Tanács végre rászánta magát az épület renoválására.” Magyar Polgár, 1881. V. 5. 101. sz.
- <sup>18</sup> Kelet, 1881. VII. 16. 169. sz., Magyar Polgár, 1881. VII. 16. 160. sz. Ellenzék, 1881. VII. 16. 161. sz.
- <sup>19</sup> Magyar Polgár, 1881. VII. 17. 161. sz.
- <sup>20</sup> Nép Barátja, 1881. VII. 19. 10. sz.
- <sup>21</sup> Ellenzék, 1881. X. 20. 245. sz.
- <sup>22</sup> dr. SZABÓ Károly: Hol született Mátyás király? Levél a polgármesterhez. Ellenzék, 1882. VII. 20. 138. sz. (lásd még Adattár 1.)
- <sup>23</sup> Nagy Lajos (1828–1910) unit. koll. tanár, költő. Székelykeresztúron, Kolozsvárott és Göttingenben tanult. 1858–1890 között a kolozsvári unit. koll. tanára, 1862–68 között igazgatója. Népmeséket közölt Kriza János Vadrózsák című gyűjteményében. Krizával a Keresztény Magvető alapítója. Haláláról: Ellenzék, 1910. V. 20. Adattár 2.
- <sup>24</sup> Adattár 2.
- <sup>25</sup> Ellenzék, 1882. XI. 8. 255. sz.
- <sup>26</sup> LÜKŐ Géza írása a Budapesten megjelenő Egyetértés, 1882. VII. 25-i számában. SÁRDI István (1846–1901) festőművész az Ellenzék, 1882. VIII. 1. 170-ik számában Schwanthaller 1840-ben mintázott Mátyás-szobráról ír, melyet később a művész a müncheni Ludwigstrassén felállított I. Lajos bajor király szobrának mintázásakor használt fel.
- <sup>27</sup> Ellenzék, 1882. VII. 24. 166. sz.
- <sup>28</sup> Magyar Polgár, 1882. XI. 9. 257. sz.
- <sup>29</sup> Jelentés a kolozsvári Mátyás Király szoborról. A Szoborbizottság megbízásából összeállította Nagy Lajos unitárius tanár, mint a Szobor-alap pénztárosa. Kolozsvár. 1902. 1–83.
- <sup>30</sup> Kolozsvári Közlöny, 1884. VII. 20. 167. sz.
- <sup>31</sup> Ellenzék, 1884. VII. 7.
- <sup>32</sup> Ellenzék, 1887. XII. 3. 277. sz.
- <sup>33</sup> Hajnal István: Egyetértés, 1882. VII. 25.
- <sup>34</sup> Ellenzék, 1887. XI. 29. 273. sz. és Kolozsvár, 1887. XI. 29. 279. sz.
- <sup>35</sup> Erdélyi Híradó, 1888. I. 4. 4. sz.
- <sup>36</sup> Erdélyi Híradó, 1888. III. 17. 68. sz. és Adattár 3.
- <sup>37</sup> Ellenzék, 1888. V. 22. 117. sz.
- <sup>38</sup> Erdélyi Híradó, 1888. VII. 11. 136. sz.
- <sup>39</sup> Erdélyi Híradó, 1888. VIII. 22. 252. sz.
- <sup>40</sup> Kolozsvár, 1889. IX. 1. 201. sz.
- <sup>41</sup> Adattár 4.
- <sup>42</sup> Erdélyi Híradó, 1888. IX. 1. 207. sz.
- <sup>43</sup> A kolozsvári lapok közül a Kolozsvár és az Ellenzék IX. 2-án ünnepi számokkal tisztelegtek az esemény előtt, s részletesen szölköztek az ünnepség programjáról.
- <sup>44</sup> Erdélyi Híradó, 1889. január 19. 16. sz. ALBACH Géza polgármester, dr. SZABÓ Gyula városi főjegyző: A Mátyás-szobor. (Felhívás adakozásra). Kolozsvár, 1889. I. 19. 16. sz.
- <sup>45</sup> Jelentés... 1902. 14.
- <sup>46</sup> Erdélyi Híradó, 1891. III. 26. 70. sz., Ellenzék, 1891. VIII. 2.

- <sup>47</sup> Erdélyi Híradó, 1891. III. 11. 58. sz.  
<sup>48</sup> Kolozsvár, 1891. III. 11. 57. sz.  
<sup>49</sup> Ellenzék, 1892. V. 4. 101. sz.  
<sup>50</sup> Ellenzék, 1893. VI. 12. 131. sz.  
<sup>51</sup> Adattár 5., Erdélyi Híradó, 1893. VI. 16. 134. sz.  
<sup>52</sup> Ellenzék, 1894. IV. 26. 96. sz., Erdélyi Híradó, 1894. V. 2. 102. sz., Kolozsvár, 1894. V. 7. 104. sz., Kolozsvár, 1894. V. 12. 109. sz.  
<sup>53</sup> MOLNÁR József: Mátyás király szoborpályázata. Ellenzék, 1894. V. 7. 102. sz.  
<sup>54</sup> DE NOIR: Mátyás király szobra. Kolozsvár, 1894. V. 7. 104. sz.  
<sup>55</sup> Szekula János: A Mátyás-szobor pályázatról. (Hang a közönségből). Kolozsvár, 1894. V. 12. 109. sz.  
<sup>56</sup> LÁZÁR Béla: Fadrusz János élete és művészete. Bp. é.n. [1924] 182.  
<sup>57</sup> Kolozsvár, 1894. IV. 25. 95. sz.  
<sup>58</sup> nn: Mátyás szobrok Kolozsváron. Ellenzék, 1894. IV. 1. 100. sz.  
<sup>59</sup> DE NOIR: Mátyás király szobra. Kolozsvár, 1894. V. 7. 104. sz.  
<sup>60</sup> DE NOIR: Mátyás király szobra. Kolozsvár, 1894. V. 7. 104. sz.  
<sup>61</sup> nn: Mátyás szobra. Erdélyi Híradó, (Regeli kiadás). 1894. V. 2. 102. sz.  
<sup>62</sup> DE NOIR i. m.  
<sup>63</sup> SZEKULA János: A Mátyás-szobor pályázatról. (Hang a közönségből) Kolozsvár, 1894. V. 12. 109. sz.  
<sup>64</sup> Fénykép a szerző gyűjteményében.  
<sup>65</sup> Egyetértés, 1894. V. 4.  
<sup>66</sup> nn: Mátyás szobra. Erdélyi Híradó, 1894. IV. 2. 102. sz.  
<sup>67</sup> DE NOIR i. m.  
<sup>68</sup> Erdélyi Híradó, 1894. V. 15. 112. sz. és Adattár 6.  
<sup>69</sup> nn: Mátyás-szobor bírálata. Erdélyi Híradó, 1894. V. 15. 110. sz. és Adattár 7.  
<sup>70</sup> Adattár 8.  
<sup>71</sup> Erdélyi Híradó, 1894. VI. 12. 134. sz.  
<sup>72</sup> Kolozsvár, 1894. XI. 10. 258. sz.  
<sup>73</sup> Kolozsvár, 1894. XI. 10. 258. sz. *Ma dél előtt 11 órakor írták alá a szerződést a városházán Fadrusz János szobrással a Mátyás Szoborbizottság tagjai: Albach Géza polgármester, Sigmond Dezső képviselőalelnök, Ferenczy Zoltán dr. titkár, Groizs Gusztáv dr., Pákey Lajos és Szvacšina Géza bizottsági tagok.* Adattár 9.  
<sup>74</sup> „...Nagy Lajos arra kért, hogy kötelezzem magam, hogy a Mátyás munka közben más nagy munkával ne foglalkozzak, és én mondtam, hogy azt felvehetik a szerződésbe, de hozzá teszem, hogy kisebb, egy és kétalakos munkák és vázlatok nem számítanak ide, mert ezekből élek tulajdonképpen és csak ezek révén tudom megélni a nagy munkákat, egyébként is művészi lehetetlenség két nagy munkát egyszerre végezni, vagy azon dolgozni...” (A levél eredetijének egyik másolata a szerző tulajdonában)  
<sup>75</sup> LÁZÁR Béla i. m.  
<sup>76</sup> Sz-g: Fadrusz Jánosról. Erdélyi Híradó eredeti tárcája. 1894. VI. 9. 132. sz.  
<sup>77</sup> LÁZÁR Béla i. m.  
<sup>78</sup> Sz-g: Fadrusz Jánosról. Erdélyi Híradó eredeti tárcája. 1894. VI. 9. 132. sz.  
<sup>79</sup> Ellenzék, 1890. IV. 5.  
<sup>80</sup> Ellenzék, 1891. I. 14. ... ez lesz az első szobor Magyarországon, melyet Mátyás király emlékére emelnek...  
<sup>81</sup> nn: Mátyás király kútja. Kolozsvár, 1892. XI. 26. 241. sz.  
<sup>82</sup> Kolozsvár, 1896. III. 24. 70. sz.  
<sup>83</sup> PUNGOR Gyula (Erdőszengyel 1843. V. 24.-?) természettudós, gimnáziumi tanár. Iskoláit Marosvásárhelyen (1850-tól), Nagyenyeden (1863), a marburgi egyetemen (1866–69) végezte. 1870-ben Mezőháron, Ugron Gábor gyermekeit tanítja, ahol megismerkedett Herman Ottóval. 1870-ben Szilágynagyfalún ref. lelkész, 1877-től a zilahi polgári iskola tanára. 1893 után a bp-i ornitológiai központban, Herman Ottó mellett dolgozott.  
<sup>84</sup> Emlékkönyv a nagy Wesselényi Miklós báró zilahi szobrának leleplezési ünnepségéről. Szilágy vármegye törvényhatósági bizottságának megbízásából szerkesztette ifj. Kapusi Sámuel. Kiadja: Szilágy vármegye közönsége. Zilah, 1903. 1–68.  
<sup>85</sup> Adattár 10.  
<sup>86</sup> Kolozsvár, 1891. XII. 7. 279. sz.  
<sup>87</sup> Szilágy, 1892. IV. 10. 15. sz.  
<sup>88</sup> Erdélyi Híradó, 1893. VI. 16. 136. sz.  
<sup>89</sup> Szilágy, 1893. VII. 2. 27. sz.  
<sup>90</sup> Szilágy, 1899. I. 15. 3. sz.  
<sup>91</sup> Szilágy, 1894. VIII. 19. 33. sz., Emlékkönyv, 1903. 12.  
<sup>92</sup> GYALUI Farkas: A régi Kolozsvár. Fadrusz Jánosról. *Ellenzék*. 1927. 48 évf. 241. sz. / Folytatás: 247. sz. 252. sz., 264. sz., 270. sz. /Az idézet levél az újság 252. számában jelent meg./  
<sup>93</sup> A levél fénymásolata a szerző tulajdonában.  
<sup>94</sup> Szilágy, 1895. III. 17., 12. sz. A Wesselényi szoborbizottság úgy határozott, hogy Bezeredy és Holló pályaműveit 200–200 ft. tiszteletdíjjal jutalmazza, azonban egyik művet sem fogadja el, s e dologban külön megbízatás útján fog dönteni.

- <sup>95</sup> Kolozsvár, 1895. VII. 17. 161. sz.
- <sup>96</sup> Kolozsvár, 1896. X. 9. 230. sz.
- <sup>97</sup> Adattár 11.
- <sup>98</sup> Ellenzék, 1895. VII. 13. 157. sz.
- <sup>99</sup> Kolozsvár, 1895. VII. 13. 157. sz.
- <sup>100</sup> Erdélyi Napló, 1895. IX. 24. 4. sz.
- <sup>101</sup> Ellenzék, 1895. IX. 24. 218. sz.
- <sup>102</sup> Ellenzék, 1895. XI. 13. 260. sz. és Kolozsvár ua., 261. sz.
- <sup>103</sup> Erdélyi Napló, 1896. I. 7. 4. sz. *Ő felsége a Mátyás-szoborra az udvartartás művészi alapjából 10.000 ft-ot adományozott. E hírt báró Bánffy Dezső miniszter elnök tudatta tegnap Hegedűs Sándor orsz. képviselővel, a Szoborbizottság elnökével.*
- <sup>104</sup> Ellenzék, 1896. III. 18. 65. sz. és Adattár 12.
- <sup>105</sup> Nagyobb a valószínűsége annak, hogy az alapkövetétel ünnepséget a Fötér rendezése miatt kellett elhalasztani. A Szent Mihály templom körüli épületek lebontása után derült ki, hogy a tér szintjét 30–40 cm-el lejjebb kell vinni és a város képtelen volt ezzel a feladattal időben elkészülni.
- <sup>106</sup> Kolozsvár, 1896. V. 19. 113. sz., ua. Ellenzék és Erdélyi Híradó, 112. sz.
- <sup>107</sup> Erdélyi Híradó, 1896. V. 20. 113. sz. ... *a szobrot zavarni fogja a templom háttere (...) számára nincs alkalmasabb hely mint a Központi szállóval szemben fekvő tér (...) itt találkozik a Fötéri utakkal a Magyar utca, itt jobban szem előtt lenne...*
- <sup>108</sup> Fadrusz János levele Pákey Lajoshoz. (Dátálva nincsen) ... *Az isten szerelmére kérlek csak több ne legyen a ház költsége mint 30.000 ft., mert ez a netovábbja tehetségemnek és adóságokban nem akarok keveredni és meg vagyok győződve, hogy Te is meg akarsz ettől menteni.* (Az levél fénymásolata a szerző tulajdonában)
- <sup>109</sup> Kolozsvár, 1896. VII. 20. 163. *Most mintázza Fadrusz Mátyás-szobrát a Naphegyen épült új villájában. A hatalmas lovas szobor agyagmintája kész, most fogják gipszbe önteni.*
- <sup>110</sup> A szerződés értelmében Fadrusznak 1897. VII. 1-re kell a szobrot elkészítenie. Költségei – felállítását is ideértve – a 20.000 ft.-ot nem haladhatja meg.
- <sup>111</sup> A szerződés 10-ik pontja a következő megállapodást rögzítette: *„Magára vállalja Fadrusz János a vármegye Zilah városi milleneumi emlékkövének tervezését, s miután erre nagyon kevés pénz áll a rendelkezésre, az emlékkő témája pedig a szobrászt igen érdekli, tehát megelé-*
- szik ezen munka kivételével járó élvezettel és díj nélkül vállalja az emlékkő-minta elkészítését és a piacon való fölállítását, a fölmerülő kiviteli költségeket pedig Szilágy vármegye közvetlen az illető mester embereknek fogja kifizetni”.* Emlékkönyv... Zilah, 1903., 65.
- <sup>112</sup> Szilágy, 1896. XII. 6. 49. sz. *A Wesselényi Szoborbizottság a múlt hó 29-én, Szikszai Lajos elnöklete alatt ülést tartván, véglegesen megállapította a Fadrusz János szobrászművésszel kötendő szerződés szövegét. E szerint a nevezett szobrász a nagy Wesselényi szobrát f. év augusztus 1-én bemutatott minta szerint másfél természetes nagyságban a jövő, 1898 július 1-ig, a leleplezésre készen legyen. (...) A szobor megmintázásáért, gipszbe öntéséért, ércbe öntéséért, a talpazati munkálatok vezetéséért, a szobornű felállításáért Fadrusz János 20.000 ft-ot kap.*
- <sup>113</sup> Kolozsvár, 1896. IX. 21. 214. sz.
- <sup>114</sup> Kolozsvár, 1896. IX. 12. 204. sz.
- <sup>115</sup> Ellenzék, 1896. IX. 22. 215. sz.
- <sup>116</sup> Kolozsvár, 1896. IX. 21. 214. sz.
- <sup>117</sup> SZÁSZ Gerő: Mátyás Király. Elnöki megnyitó. Beszéd az Erdélyi Irodalmi Társaság 1896. IX. 29-i ülésén. Kolozsvár, 1896. IX. 29. 221. sz. KÖVÁRY László: Mátyás király. Ellenzék, 1896. IX. 29. 221. sz. MÁRKI Sándor: Mátyás és a renaissance. Kolozsvár, 1896. X. 1. 224. sz.
- <sup>118</sup> Kolozsvár, 1897. II. 1. 25. sz.
- <sup>119</sup> Kolozsvár, 1897. IV. 10. 82. sz.
- <sup>120</sup> Kolozsvár, 1897. V. 4. 100. sz.
- <sup>121</sup> Kolozsvár, 1897. VI. 12. 132. sz.
- <sup>122</sup> Kolozsvár, 1897. VIII. 5. és 19., 176. és 188. sz., és XI. 20. 265. sz.
- <sup>123</sup> Kolozsvár, 1897. VIII. 14. 184. sz.
- <sup>124</sup> Magyar Polgár 1898. IV. 16. és 20., 17. és 20. sz.
- <sup>125</sup> Magyar Polgár, 1898. V. 28. 52. sz.
- <sup>126</sup> Kolozsvár, 1898. XI. 20. 265. sz.
- <sup>127</sup> nn: Nagy Lajos a tanár és Fadrusz János művészete. Ellenzék, 1898. II. 8. 30. sz.
- <sup>128</sup> Ellenzék, 1891. XI. 4.
- <sup>129</sup> Ellenzék, 1896. IV. 21. 91. sz.
- <sup>130</sup> DEÁKY Albert: A Mátyás Király háza. Ellenzék, 1896. V. 15. 110. sz. (javasolja, hogy újítsák fel és múzeumot helyezzenek az épületbe).
- <sup>131</sup> BUCSI József kolozsvári mérnök: A Mátyás ház. Kolozsvár, 1896. V. 20. 114. sz. *Legcélszerűbbnek vélem, ha a jelenlegi épületet pontosan felmérnénk, lerontanánk és újra építenénk korhű alakjában...*
- <sup>132</sup> Ellenzék, 1898. V. 21. 114. sz. *A tegnapi szakosztályülésem azt ajánlották, hogy*

- bontsák le a Mátyás házat, s építsenek helyére egy új bérházat.
- 133 KÖVÁRY László: Mátyás király születési háza 200 évvel ezelőtt. Magyar Polgár, 1898. X. 24. 200. sz. SOMODI István: Mátyás király házáról. Ellenzék, 1899. V. 18. 112. sz.
- 134 Ellenzék, 1898. IX. 28.
- 135 Ellenzék, 1899. III. 9. 56. sz.
- 136 Ellenzék, 1899. VI. 5. 142. sz.
- 137 nn: A Mátyás szobor. [vezércikk] Magyar Polgár, 1900. II. 8. 31. sz.
- 138 Ellenzék, 1902. II. 26. 47. sz.
- 139 Ellenzék, 1897. VII. 27. 166. sz.
- 140 Szilágy, 1897. X. 3. 30. sz.
- 141 nn: Mátyás szobor. Kolozsvár, 1898. II. 5. 29. sz.
- 142 Az emléktábla elhelyezését Hory Béla (1846–1909) író, árvaszéki elnök, a Március 15 Bizottság elnöke indítványozta. Kolozsvár, 1897. III. 20.
- 143 Fadrusz János 1900 szeptember 10-én, Fekete Nagy Bélához írt levele. (Az eredeti fénymásolata a szerző tulajdonában). ...Az egylet ifjak körének is megígértem, hogy megcsinálom nekik az Unió emléktáblához a keretet, tavasszal írtam az elnöküknek egy ajánlott levelet a tábla pontos méreteiért, azóta sem felelt, most már kész is lehetne. Kérlek járj utána, de feltűnés nélkül és nézd, hogy miért nem feleltek.
- 144 Ellenzék, 1902. X. 24. 245. sz.
- 145 Fadrusz János 1903 július 21-én Fekete nagy Béla városi tanácsoshoz írt levele. (Az eredeti fénymásolata a szerző tulajdonában). ...*En az ifjúságnak csináltam egy bronz, az vörös réz rámat az Unió tábla részére. A szobrász munkát, annak gipsz öntését és a tábla falra erősítését ingyen csináltam azon feltétel alatt, hogy ők a ráma rézbe trebelését megfizetik. Van már egy pár hónapja, hogy felkértem őket, hogy küldjék el a 700 koronát a gyárosnak, de még nem küldték (...)* Az emléktáblát az épületről 1919-ben eltávolították, 1941-ben visszarakták, majd ismét levették. Az 1980-as években az Erdélyi Néprajzi Múzeum padlásán „örizték”.
- 146 Magyar Polgár, 1898. III. 30.
- 147 Magyar Polgár, 1898. VIII. 3, 5, 8, 11., – 106, 108, 110, 113. sz.
- 148 Magyar Polgár, 1898. VIII. 24. 122. sz., Ellenzék, VIII. 25. 191. sz. Fadrusz nevével Kolozsvárra érkezett ma reggel, hogy a szobor helyét véglegesen megjelölje...
- 149 Magyar Polgár, 1898. IX. 13. 139. sz.
- 150 Ellenzék, 1898. VIII. 27. 193. sz.
- 151 nn: Bontják az emlékoszlopot. Ellenzék, 1899. IV. 20. 89. sz. Ellenzék, 1899. VI. 6. 127. sz. ...*a tegnap készen állt az Óvárban...* JAKAB Elek után írta BÍRÓ Lajos: A főtéri emlékoszlop története. Ellenzék, 1899. V. 16. 110. sz.
- 152 Magyar Polgár, 1899. VII. 5. – *A Főtéri templom előtti kapu lebontási munkái gyorsan haladnak, s a vállalt szerződés értelmében, 10 munkanap alatt be fognak fejeződni.*
- 153 Dr. BOTA István: Levél a szerkesztőhöz, a művészettörténeti tanfolyamról. Szilágy, 1899. VII. 30. 31. sz.
- 154 Magyar Polgár, 1899. XII. 12.
- 155 Szilágy, 1899. VII. 30. 31. sz.
- 156 Magyar Polgár, 1900. II. 7. 30. sz.
- 157 Magyar Polgár, 1900. IV. 9. 82. sz.
- 158 Ellenzék, 1900. IV. 14. 86. sz.
- 159 Újság, 1900. IV. 10. 99. sz.
- 160 A levél fénymásolata a szerző tulajdonában. FEKETE NAGY Béla: Hódító Mátyás. Magyar Polgár, 1900. IX. 7. 205. sz.
- 161 Szilágy, 1900. V. 6. 18. sz.
- 162 Ellenzék, 1898. IX. 30. 272. sz.
- 163 Magyar Polgár, 1900. VII. 7. 154. sz.
- 164 Magyar Polgár, 1900. VIII. 23. 192. sz.
- 165 nn: A Mátyás-szobor leleplezése. Magyar Polgár, 1900. VI. 17. 113. sz.
- 166 Magyar Polgár, 1900. VII. 16. 161. sz.
- 167 nn: A Mátyás szobor talapzata. Magyar Polgár, 1900. X. 1. 224. sz.
- 168 Magyar Polgár, 1900. X. 13. 235. sz. ... *a szobor talapzatánál a bácsi kő használatá ellen (és a sütői kő mellett) nem annyira minőségi, mint inkább mennyiségi szempontokból táplál bizonyos aggodalmakat a Biz...*
- 169 Magyar Polgár, 1901. III. 27. 70. sz.
- 170 Ellenzék, 1901. V. 31. 122. sz., Magyar Polgár, 1901. V. 31. 122. sz.
- 171 Ellenzék, 1901. IX. 5. 201. sz.
- 172 Ellenzék, 1901. I. 2. 1. sz.
- 173 ...*Két évvel ezelőtt ígértem egy Krisztust a múzeum számára. Most elkészült (Szedneuk is adok egyet) nagypénteken kiállítjuk Kolozsvárt...* A Krisztus-szobor több kolozsvári kiállításon is szerepelt, majd a r.k. egyház tulajdonába került, s a Szent Mihály templom egyik mellékoltárán lett felállítva.
- 174 Magyar Polgár, 1901. VI. 12. 131. sz. Újság, 1901. VII. 28. 113. sz.
- 175 Érdeemes megfigyelni azt a folyamatot, melyet a Mátyás-szobor megvalósítása kapcsán az erdélyi irodalmi mozgalmak megélték, s tanulságos látni azt az újfajta kereskedelmi tevékenységet, amely



- elindította a „képzőművészeti reprodukciók” széleskörű elterjedését. A Mátyás-szobor körül zajló események egy újszerű társadalmi magatartás megjelenéséhez is vezettek, hiszen a város lakosságának megadatott annak a lehetősége, hogy aktívan bekapcsolódjon egy újszerű művészeti jellegű vitába. A sajtó – ha botladozva is – igyekezett vállalni a szer-teágazó vélemények tolmácsolását. Az első művészeti kritikák megjelenése, majd állandósulása ugyancsak a most kialakult vitáknak az eredménye. Nagy Lajos 1902-ben kiadott *Jelentés-éből* is kitűnik, a kolozsvári (és az erdélyi) író-és művész-társadalom „egy emberként” állt az ügy mellé, míg az arisztokrácia és az egyház magatartása ennél jóval árnyaltabb képet mutat. Jókai Mór, Bródy Sándor, Rákosi Viktor, Versényi György stb. személyes jelenléte, illetve műveiknek bemutatása példaértékű irodalmi eseményeknek számítottak, a Márki Zoltán szerkesztette és az Athaeneum kiadásában megjelent *Mátyás-emlékkönyv* a maga nemében úttörő szerepet játszott az ilyen jellegű kiadványok sorában. A kereskedők és iparosok árucikkeinek sokaságát Mátyás- király szobrának képmása díszítette. Ott voltak az Első Erdélyi Pezsgőgyár palackjain, képeslapokon, érmeken, plakátokon, számtalan féle-fajta emléktárgyon. Értékét emeli, hogy ezek a sokszorosító művészet legkorábbi emlékei közé tartoznak – s nem túlzás kijelenteni – hogy egy műfaj alapjainak megteremtéséhez járultak.
- <sup>176</sup> Szilágyi, 1901. II. 3. 5. sz. *A szobor két alakját a vasútállomásra erős társzekereken szállították be a székházhoz. A főalak 12, a melléalak 9 mázsát nyom...*
- <sup>177</sup> Szilágyi, 1901. II. 17. 7. sz. *... szóba jött a leleplezés ideje, de ez csak akkor lesz pontosan meghatározható, ha az alapozási munkák készen lesznek.*
- <sup>178</sup> nn: Költemények vasból. Szilágyi, 1901. III. 31. 13. sz.
- <sup>179</sup> nn: A Wesselényi szobor leleplezése. Szilágyi, 1901. VII. 7. 27. sz.
- <sup>180</sup> Magyar Polgár, 1902. III. 29. 73. sz.
- <sup>181</sup> KÖVÁRY László: Koszorúnk a Wesselényi szoborra. Újság, 1902. IX. 18. – nn: A Wesselényi szobor leleplezése. [vezércikk] Magyar Polgár, 1902. IX. 19. 214. sz. – nn: A Wesselényi szobor leleplezése. Ellenzék, 1902. IX. 19. 214. sz.
- <sup>182</sup> nn: Az állam a Mátyás szoborra. Magyar Polgár, 1902. II. 24. 45. sz.
- <sup>183</sup> Újság, 1902. IV. 30. *Igaz, hogy a postamentum már épülőfélben van, de ki biztosít arról, hogy nem kezdik-e meg egyszer előlről az alapozást, hogy nem lesz a postamentsből Babel-tornya?*
- <sup>184</sup> Magyar Polgár, 1902. VII. 4. 151. sz.
- <sup>185</sup> Magyar Polgár, 1902. V. 20. 113. sz. A Mátyás Szoborbizottság tagjai: Hegedűs Sándor, Szvacsina Géza, báró Feilitzich Árpád, Márki Sándor dr., Nagy Lajos, Fekete Nagy Béla, Esterházy László dr., akik május 23-án Szel Kálmán miniszterelnöknek is átadták a város meghívóját.
- <sup>186</sup> Magyar Polgár, 1902. X. 11. 233. sz.
- <sup>187</sup> nn: Mátyás szobor és Mestere. Magyar Polgár, 1902. X. 11. 233. sz. (X. 12-én Rendkívüli szám) – BARTHA Miklós: Mátyás Királyról. [vezércikk] Ellenzék, 1902. X. 12. 234. sz.
- <sup>188</sup> Ellenzék, 1902. X. 13. 235. sz.
- <sup>189</sup> n.n.: Fadrusz János kitüntetése. Magyar Polgár, 1902. XI. 3. 252. sz.
- <sup>190</sup> Magyar Polgár, 1902. XI. 11. 259. sz.
- <sup>191</sup> Adattár 14.
- <sup>192</sup> nn: Fadrusz János díszpolgári levele. Magyar Polgár, 1903. II. 21. 42. sz. *Ma készült el a díszoklevél, melyet Kolozsvár Szabad Királyi Város törvényhatósága Fadrusz Jánosnak fog adni, mint díszpolgárrá történt megválasztásának oklevelét (...). Tervezte Lázár J. Ödön.*
- <sup>193</sup> Magyar Polgár, 1903. IV. 6. 78. sz.
- <sup>194</sup> Magyar Polgár, 1903. IV. 8. 79. sz.
- <sup>195</sup> Magyar Polgár, 1903. IX. 23. 214. sz.
- <sup>196</sup> Magyar Polgár, 1903. VII. 15. 157. sz.
- <sup>197</sup> Magyar Polgár, 1903. IX. 23. 214. sz.
- <sup>198</sup> nn: Fadrusz János halála. Magyar Polgár, 1903. X. 23. 242. sz.
- <sup>199</sup> KÖVÁRY László: Mátyás király (1438–1490). Magyarázat Fadrusz szobrához. Magyar Polgár, 1903. XII. 11. 277. sz. Folytatás: 1903. XII. 12. 278. sz. XII. 13. 279. sz. XII. 15. 280. sz. XII. 16. 281. sz. XII. 18. 283. sz. XII. 19. 284. sz. 1904. I. 16. 12. sz. I. 18. 13. sz. I. 20. 15. sz. I. 21. 16. sz. I. 22. 17. sz. I. 23. 18. sz. I. 25. 19. sz. II. 12. 34. sz. II. 13. 35. sz. II. 15. 36. sz. II. 16. 37. sz. II. 17. 38. sz. II. 18. 39. sz. II. 19. 40. sz. II. 20. 41. sz. II. 22. 42. sz. II. 23. 43. sz. II. 24. 44. sz.
- <sup>200</sup> Magyar Polgár, 1903. XII. 23. 287. sz.
- <sup>201</sup> Magyar Polgár, 1903. XII. 27. 293. sz.
- <sup>202</sup> nn: Fadrusz János emléke. Ellenzék, 1910. III. 19. 64. sz.
- <sup>203</sup> Ellenzék, 1912. IX. 3. 199. sz.
- <sup>204</sup> nn: A Mátyás szobor 10 éves. Újság, 1912. X. 13. 245. sz.

<sup>205</sup> nn: Fadrusz János özvegye. Ellenzék, 1913. X. 31. 251. sz. *Október 25-én volt 10 éve, hogy Fadrusz János meghalt (...) Özvegye nem tudta a Nap-hegyi villát fenntartani, részleteit fizetni. Előbb a pénzügyet két tisztviselője lakott itt, majd Marghitay Tihámér festőművész*

*festett Fadrusz műtermében. Tőlle vette meg a házat Fekete Fülöp mérnök, aki Kassáról jött Budapestre, és aki később átépítette a műteremlakást.*

<sup>206</sup> nn: A Mátyás-szobor veszedelme. Tolnay Világlap, 1907. XI. 8. Fotó: Dunky-fivérek.

<sup>207</sup> Vasárnapi Újság, 1903. 44. sz. 726.

## ADATTÁR

### Adattár 1.

Dr. SZABÓ KÁROLY: Hol született Mátyás király? Levél a polgármesterhez.

Ellenzék. 1881 június 20., 138 sz.

A Mátyás király emlékeztét városunkban megörökíteni tervező bizottság által meglévén bízva, hogy a Mátyás király születés házára vonatkozó adatok hitelességéről nyilatkozzam a Tekintetes Tanácsnak 9205/1881 sz. alatt hozzám intézett felszólítása következtében.... A ház helyének hitelességét maga Mátyás király öt rendbéli oklevéllel hirdeti, iratok, melyek Jakab Elek „Kolozsvár Történetében” közzétett. 1467 szept. 28.án kelt Mátyás féle kiváltságlevél: *„Quendam fundum curiae seu domum ipsius lapideam, in veteri Castro Colosvár exopposito novae civitatis sitam et habitam, cui ab orientali qua edam platea, per quam itur ad Claustrium beatae Mariae Virginis in eodem veteri castro habitum, ab occidentali vero domus Anthonii Veres contigue vicinari dicuntur.”*

Mátyás király ezen kiváltságlevelét 1648 dec. 22-én a ház akkori birtokosa, Kovács Gáspár kolozsvári senator részére szóról-szóra átírta és hiteles alakban kiadta a kolozsmonostori konvert, a konvert ezen hiteles átírást pedig 1649 december 20-án újra átírta és kiadta II. Rákóczi György fejedelemnek (...) Ezen kiváltságlevél eredete 1879-ben került elő, s azt 1880/170–173 old. a Történelemtárban közöltem (...) Az 1869-ben itt tartott Történelmi Társulat összejevetelén akkor javasolták a ház stílszerű helyreállítását...

### Adattár 2.

Kolozsvár város rendes közgyűléseinek jegyzőkönyve.

Kolozsvári Állami Levéltár – 1882. július 22. – 113 pont. 102–103. old.

Az I.(jogügyi) és II.(pénzügyi) szakosztályoknak kebelükben fölmerült indítvány folytán f.é. július 17-ről 6745 tan. sz. a tett javaslata terjesztették elő, Mátyás nagy királyunk mint e város szülöttje emlékére itt helyben emelendő megfelelő szobor iránt. Dicső emlékű Mátyás király, hazánk ezen egyik legnagyobb fiának, mint Kolozsvár város szülöttjének emlékét méltó jellel örökíteni meg: Közgyűjtés legközelebből városunk közönsége hazafi érzelmű hivatásában állónak ösmervén: szakosztályok javaslatát egyhangúlag teszi magáévá, s Hunyadi Mátyás, a nagy magyar király emlékére városunk valamely e célra legalkalmasabb közterén, illő magas szabású emlékszobornak emelését – kilátással az egész magyar haza lelkes közbej-

rulására – elhatározza. Az emlékszobor felállítása költségeihez megfelelő részese-  
dése mellett – a város összes polgárát, a hazai törvényhatóságokat közmívelődési és  
egyéb testületek, egyletek és társulatokat, a magyar kormányt és az országgyűlés  
mindkét házát, valamint az egész haza minden rendű és rangú polgárait, az magyar  
haza egyik legdicsőbb királyának emléke iránt való hazafias kegyelettel hozzájárú-  
lásra felkérni a városi bizottság szintén elhatározza. Végre a felrakott célra teendő  
adományoknak gyűjtésére s a szobor felállítási munkálatainak vezetésére a városi  
bizottságból s azon kívül álló polgárságból a következő állandó bizottságok alakítván  
meg: Ajtai K. Albert, Bakk Lajos, br.Bánffy Ádám, Bányai József, Bartha Miklós,  
Békéssy Károly, Benigni Sámuel, gr.Bethlen Gergely, Bíró János, Bónis István,  
Dávid Antal, Dobál Antal, Éjszaky Károly, Éltés Károly, Feleméri Lajos, Ferencz  
József, dr. Ferenczy Zoltán, Finály Henrik, Fritz Albert, Gámán Zsigmond, dr.Groisz  
Gusztáv, Gyarmathy Miklós, dr.Haller Károly, Hegedűs István, dr.Imre Sándor,  
dr.Jenei Viktor, dr.Kolozsvári Sándor, Kóváry Endre, Kóváry László, Móricz István,  
Nagy Mór, Nagy Lajos, Pákey Lajos, Páll Sándor, Sárdi István, Szabó István,  
dr.Szász Béla egyet.tan., Szász Domokos, dr.Széchy Károly, Székely János főmérnök,  
Váradi Móricz, dr.Török István, Vízi Endre. Elnökül felkérték gr.Esterházy Kálmán  
főispán ó mtsg., alelnökül Minorich Károly polgármester, Szabó Károly egyetemi  
tanár. Ezen bizottságok feladatává tűzi ki, s terjeszteni a közgyűlés elé a kiviteli  
módozatai, s a létesítő bizottság eljárási ügyrendje iránt.

114. pont, 103–104. old.:

Mátyás király születési házának emléktáblával való megjelölése ügyében 880-ki 153  
hzy.sz. alatt megbízott küldöttség véleményezése folytán m. hó. 17-ről, 6746 tan. szám  
alatt tett javaslata terjesztetik elő, melyben, miután a fentebbi küldöttségnek egyik  
megbízottjától dr. Szabó Károly egyetemi tanár úrtól kétségbevonhatatlan történelmi  
adatokkal itt kimutatva, hogy a nagy király születésháza az Óvárbán, éppen az a ház,  
melyet e város lakói századok óta máig e néven ismertek és ismernek, miután továbbá  
e küldöttség e háznak miként való helyreállítása és fenntartása iránt, valamint az  
emléktábla szövegére nézve is megtette az id. 763 és 4984 tan. számok alatt vélemé-  
nyezését: szakosztályok ajánlják azon történelmi fontosságú háznak a magyar állam  
részére, valamely nemzeti közmívelődési célra fenntartás végett való átengedését, s  
ez érdekében a kellő felfolyamodásoknak megtételét, azok kimenetelig pedig az emlék-  
táblával való megjelölésnek függőbe tételét. Egyszersmind előterjesztették az Erdélyi  
Múzeum Egyletnek is ez érdekében a vallás és közoktatásügyi miniszter úrhoz már  
megtett és hasonló irányban 5749 tan. szám alatt megküldött felterjesztése.

A szakosztály előterjesztése alapján városi bizottság átlátva, hogy Mátyás, nagy  
magyar királyunk emlékét nem is annyira szülővárosa, mint az egész magyar haza  
van hivatva megörökíteni, a dicső király Óvár városrészben fennálló s városunk tulaj-  
donát képező szülőházát a magyar állam örök birtokába átbecsátani azon feltétellel  
határozza el, hogy azt az állam a nagy király emlékéhez méltó csinnal és stilszerűen  
saját költségén állíttassa helyre és tartassa fenn, s használja örök időkig valamely  
nemzeti közmívelődési célra, az Erdélyi Múzeum régiségtárának, vagy egyéb tudomá-  
nyos gyűjteménynek elhelyezésére. E végre intéztessek az Erdélyi Múzeum Egylet  
feliratához csatlakozással, felirat a m. kir. közoktatásügyi kormányhoz, s azt hasonló  
folyamodvánnyal támogatni a helybeli m. kir. Ferencz József Tudományegyetem is  
kéressék meg. A felirat és átirat megtételökkel a tanács bízattván meg, s azok ered-  
ményének leérkezéséig a háznak emléktáblával való megjelölése függőbe tétetik.

## Adattár 3.

K. Gy. : Mátyás Király emlékszobra.

Erdélyi Híradó, 1888.márc.19. 69.sz.

.../ A 16-án tartott közgyűlésen megjelentek: Albach Géza polgármester, dr.Szabó Károly alelnök, Bakk Lajos, Bartha Miklós, Biró János, Dobál Antal, Éjszaki Károly, dr.Ferenczy Zoltán, Gámán Zsigmond, Gyarmathy Miklós, dr.Hegedűs István, dr.Kolozsvári Sándor, Kóvári László, Nagy Lajos, dr.Szabó Gyula és dr.Török István, mint a Bizottság tagjai.

Sigmond Dezső működő alelnök a gyűlést megnyitotta... ígéri, hogy komolyan fog az ügy érdekében munkálkodni... Az ülés első teendője volt, hogy magát a törvényhatósági bizottság közgyűlésétől nyert felhatalmazás alapján, új tagokkal kiegészítse. Az értekezlet a Biz. 100 tagra kívánta kiegészíteni és így még 1882 évi június hó 22-én tartott közgyűlésen megválasztott régi tagokkal együtt a Biz. teljes névsora a következő: Elnök: Hegedűs Sándor. Működő alelnök: Albach Géza polgármester és dr.Szabó Károly. Bizottsági tagok: Ajtai K. Albert, Bakk Lajos, br.Bánffy Ernő, gr.Bánffy György, br.Bánffy György, Barcsay Domokos, Bartha Miklós, dr.Békéssy Károly, gr.Béldy Ákos, Benel Ferenc, Benigni Sámuel, Berde Mózes, gr.Bethlen Gergely, dr.K. Biasini Domokos, dr.Biró Béla, Biró János, Bogdán István, Bokros Elek, Bónis István, Brassai Sámuel, Bucsi József, dr.Choncha Győző, dr.Csernáttoni Gyula, Dávid Antal, Deáky Albert, Dobál Antal, Dorgó Albert, Éjszaki Károly, gr.Eszterházy János, Fazakas József, dr.Feleméri Lajos, Ferencz József, Ferenczy Miklós, dr.Ferenczy Zoltán, dr.Finály Henrik, dr.Fischer Vilmos, Farkasházy Fischer Vilmos, Frits Albert, Gámán Zsigmond, Girsik János, dr.Groisz Gusztáv, dr.Groisz Viktor, Gyarmathy Miklós, dr.Haller Károly, Haller Dezső, dr.Hegedűs István, dr.Hintz György, Holdampf Gerő, Hory Béla, Horovitz Sámuel, Kacsó Lajos, Kiss Sándor (kegyesrendi tanár), dr.Kolozsvári Sándor, Kondász Ferenc, Korbuly Bogdán, Korbuly József, Kovács János, Kóváry Endre, Kóvári László, Kóvári Mihály, dr.Lánczy Gyula, dr.Lázár Gyula, Losonczy János, Maetz Frigyes, Matskásy Pál, Medgyesi L. József, Merza Lajos, Moricz István, Nagy István, Nagy Béla, Nagy János, Nagy Lajos, dr.Nagy Mór, Óvári Kelemen, Paál Ferenc, Pákey Lajos, Páll Sándor, Pielle István, Péterfi Dénes, Polcz Rezső, Puhala Adolf, dr.Rozsahegyi Aladár, Rucska János, Salamon Antal, Sándor József (EMKE titkára), Sárdi István, dr.Schilling Lajos, Sigmond Ákos, Szabó Ádám, dr.Szabó Gyula, Szabó István (Külkőzépi-), Szabó Sámuel, dr.Szamosi János, dr.Szász Béla, Szász Domokos, Szász Gerő, Szathmáry Elek, dr.Széchy Károly, Székely János (főmérnök), Széky Miklós, dr.Szinnyei József, Tauffer Ferenc, dr.Török István, dr.Vajda Gyula, id.Varga Dániel, Weis Mór, Virányi István, Vöröss Sándor, Züllich István.

Ezután a Biz. titkárául dr.Szabó Gyulát és Nagy Lajost választották meg. Mielőtt a Bizottság érdemleges munkáját megkezdené, a munkaprogram megállapítása végett egy szűkebbkörű bizottság küldetett ki, melynek tagjai a titkáron és pénztáron kívül a következők: Albach Géza, Benigni Sámuel, Dobál Antal, dr.Ferenczy Zoltán, Gámán Zsigmond, dr.Groisz Gusztáv, Gyarmathy Mihály, dr.Hegedűs István, Kóváry László, Sándor József, dr.Szász Béla, dr.Török István, dr.Weis Mór.

...Az albizottság munkájával április közepéig legyen kész... Ami a Szoborbizottság rendelkezésére álló pénzüsszeget illeti, ez összesen 3451 frt. 64 krc. tesz ki,

melyből 2000 frt. Kolozsvár város adománya, de a város évenként 500 frt-ot, törlesztendő 3000 frt., fog még járulni a nemes célhoz, továbbá a Kisegítő Pénztár 1000 frt-nyi adománya (...) végül magángyűjtésből 31,32 frt. (...) Ez alkalommal nem mulasztjuk felhívni (ismételten) a Bizottság figyelmét azon összegek megszerzésére, melyek egyes törvényhatóságoknál (...) vannak letéve.

#### *Adattár 4.*

A Mátyás-ház emléktáblájának felirata:

EBBEN A HÁZBAN SZÜLETETT 1443. MÁRCZ. 17-ÉN / MÁTYÁS / AZ IGASZÁGOS / HUNYADI JÁNOS ÉS SZILÁGYI ERZSÉBET FIA / SZÜLŐHÁZÁT A NAGY KIRÁLY KEGYELETÉBŐL / MINDEN TEHER ALÓL FÖLMENTETTE / II. RÁKÓCZY GYÖRGY ERDÉLYI FEJEDELEM / E HÁZ KIVÁLTSÁGÁT MEGERŐSÍTETTE / I. FERENCZ JÓZSEF APOSTOLI KIRÁLYUNK / 1887 SZEPT. 28.-ÁN LÁTOGATÁSÁVAL / MEGTISZTELTE / ÉS KEGYES ADOMÁNNYAL GONDOSKODOTT / HOGY ÓRÓK EMLÉKEZETŰL MEGJELŐLTESSÉK / A KEGYELET ÉS TISZTELET HÍRDETŐJE / EZ AZ EMLÉKTÁBLA / MELYET LEGNAGYOBB / FIÁNAK SZÜLŐHÁZÁRA TÉTETETT A TULAJDONOS / KOLOZSVÁR SZABAD KIRÁLYI VÁROSA / MDCCCLXXXVIII. /

Tervezte Pákey Lajos, Öntötte Turbán Károly fia., Zala Gy.

#### *Adattár 5.*

A Mátyás-szoborbizottság pályázati hirdetménye.

Megjelent 1893. június 15.

##### I. Program.

1. Egy lovas szobor tervezendő, melyet Mátyás- király testalkatára nézve az ismert történeti hagyomány s arczára nézve a fennmaradt képmások tekintetbe veendő. A szobor méretei akkorák legyenek, hogy a Fő-tér (hova tervezendő) bármely pontjáról a természetes nagyságnál valamivel nagyobbnak lássék. Az esetleges mellékalakok, vagy reliefek, Mátyás hadi és államférfiúi meg tudomány- és művészetpártoló tulajdonait emeljék ki. A bemutató terv léptéke 1:10-hez.

2. A szobor Kolozsvár Főterének déli nagyobb részére tervezendő, háttérül a Szent-Mihály templom déli oldalával, erre nézve a pályázók rendelkezésére tervrajz áll.

3. A szobor költségei a 100 ezer forintot (200 ezer koronát) nem haladják meg, mire nézve részletes és pontos költségvetés melléklendő.

##### II. Kivitelezés.

1. A pályázat nyílt, s csak hazai művészek tervei és mintái fognak figyelembe venni.

2. Megvan állapítva 3 pályadíj 4000, 3000 és 2000 koronában, melyet a legjobbaknak ítélt 3 pályamű szerzőinek okvetlenül kiadnak.

3. Pályázati határidő 1894 május 1-ső napja. A benyújtott pályaművek egy hónapig Kolozsvárt közszemlére lesznek kiállítva, mely után 2 hét alatt a bíráló bizottság dönteni fog.

4. A bíráló bizottság 11 tagból fog állani, mely elnökét és jegyzőjét maga választja. Ebbe a végrehajtó bizottság ki fog küldeni 3 tagot, Kolozsvár törvényhatósági bizottsága 2 tagot, a kolozsvári Tud. Egyetem 2 tagot, az Erd. Irod. Társ. 1 tagot, a Magyar Országos Képzőművészeti Társaság 1 tagot, s a végrehajtóbizottság fenntartja magának a jogot, hogy 2 tagul akár bel-, akár külföldi szobrászt kérjen föl.

5. Kivitel a pályanyertes művek bármelyikének csak abban az esetben biztosítanak, ha a bíráló bizottság jelentése alapján ezt a szobor-bizottság is elhatározza, különben fenntartja jogát új pályázat kihirdetésére.

6. A pályanyertes művek Kolozsvár városa tulajdonai lesznek, de a szellemi tulajdonjog megsértése nélkül.

### *Adattár 6.*

Fadrusz János leírása pályatervéről 1894-ben.

Közli: GYALUI FARKAS. A Mátyás király szoborpályázat. Páosztortúz, 1940. 64–67.

„A kolozsvári Mátyás szoborban Magyarország fénykorát ábrázolom, amikor a magyar rettegve tisztelt és csodált nemzet volt Európa népei között. Ha a magyar ember szíve elborul és vigasztalást keres régmúlt idők fényében és nagyságában, akkor a dicsőségteljes, pazar és világraszóló korszakba bolyong vissza és ott találja azt a csodás alakot a magyar nép legendás királyát, Hunyadi Mátyást, aki egyszerű ember tudott lenni az egyszerű emberekkel, de az akkori kor fejedelmei között olyan volt, mint a sas a verebek közt... Vajda Hunyadra emlékeztető bástyaszerű arhitektúrán, mintha ősi fészke várfokáról lenézne, ott áll Mátyás, a királyi alak, vértben, nyugalomban, ereje tudatában és nézi diadalmasan visszajövő seregét. A bástya alján pedig négy vezér zászlókat lenget.

### *Adattár 7.*

1.– Jegyzőkönyv, mely fölvetetett Kolozsvárt, 1894 június hó 8-án a Mátyás-szobor nagybizottság gyűlésén.

Jelen voltak: Elnök Sigmond Dezső, alelnök Albach Géza, titkár dr.Ferenczi Zoltán, bizottsági tagok: Szvacsiná Géza, Deáky Albert, Sándor József, Márki Sándor dr., Gyarmathy Miklós, dr.Groisz Gusztáv, dr.Finály Henrik, dr.Széchy Károly, dr.Szádeczky Lajos, dr.Békéssy Károly, Weisz Mór, dr.Török István, Salamon Antal.

1. Elnök annak konstatálása után, hogy a jelenlevő végrehajtó-bizottsági tagok egyszersmind a nagybizottságnak is tagjai, a gyűlést nagybizottsági gyűlésnek nyilvánítja, s felkéri dr.Ferenczy Zoltán titkárt a bíráló-bizottság jegyzőkönyvének és jelentésének felolvasására.

2. Dr.Ferenczy Zoltán felolvasta a bíráló-bizottság jegyzőkönyvét és jelentését, mely utóbbi értelmében a zsűri első díjjal, 4000 koronával jutalmazta és kitüntet-

te Fadrusz János művét, másodikkal, 3000 koronával, Bezedéry Istvánt [Bezerédi Gyulát], a harmadikkal, 2000 koronával, Kőllő Miklós pályaművét, azonkívül megvételre ajánlja: Róna József pályaművét 600 forinttal, ifj. Vastagh Györgyét 500 frt-tal, Sovánka Istvánét 400 frt-tal és Tóth Istvánét 300 frt-tal. A nagybizottság Gyarmathy Miklós, Széchy Károly, Békéssy Károly, Sándor József, Ferenczi Zoltán és Deáky Albert felszólalása, beható kritikája és észrevételei után a bíráló-bizottság jelentését tudomásul véve, egyhangúlag elfogadta a kivitelre Phadrusz [így] János pályaművét, és azzal a művészt bízza meg, figyelmébe ajánlja azonban a bíráló-bizottság által javasolt lehető módosításokat s a nagybizottság gyűlésén felmerült eszmecserék szem előtt tartását.

2.– A Mátyás-szoborbizottság jelentése a városi törvényhatósági bizottságához.

/1894. jún.18./ Van szerencsénk / a Törvényhatósági Bizottságnak / mély tisztelettel jelenteni, hogy bizottságunk a Mátyás-szobor alapját 70.000 frt-nál nagyobb összegnek találván, helyesnek vélte mozgalmat indítani meg az iránt, hogy e szobormű a milleneumra elkészüljön. Ehhez képest 1894 május 1-ei határidővel megfelelő minta nyerése végett pályázatot hirdetett, melynek kiváló, eseményszámba menő sikere lett. Ezen az első pályadíjat egy évre összeállított 11 tagú bíráló-bizottság Fadrusz János, a 2-ikat, Bezedéry Gyula, a harmadikat Kőllő Miklós tervének ítélte oda / 1894 május 16-én/ s egyszersmind Fadrusz János tervét nagy-bizottságunknak kivitelre is legmelegebben ajánlotta. Ezt a bíráló-bizottsági jelentést, mind a végrehajtó, mind a nagybizottságunk a rendes formák közt tudomásul vette, részletesen tárgyalta, s Fadrusz János tervét kivitelre elfogadta / 1894 jun. 8-án/. Midőn kérjük a Tktetes Törvényhatósági Bizottságot, hogy az eredményt tudomásul venni méltóztassék, kérjük egyszersmind arra, mivel a szobormű eredetileg is úgy volt tervezve, hogy a főtéri templom déli oldalával mint háttérrel a templom közepére irányuló merőleges tengely irányába helyeztessék el a templom körüli út külső vonalához, méltóztassék egyszersmind kimondani, hogy az elhelyezésbe, mint a városi Főtér felett rendelkező hatóság, a maga részéről hozzájárul, s a megfelelő tért bizottságunk rendelkezésére méltóztatik bocsájtani.

3.– Kolozsvár törvényhatósági bizottságának határozata.

Közgyűlés a szobormintára hirdetett pályázat eredményéről szóló jelentést egyhangúlag tudomásul vevén, hozzájárul, hogy Fadrusz Jánosnak a kivitelre lefogatott műve, mivel az eredetileg is így volt tervezve, a Főtéren, a templom déli oldalával, mint háttérrel, a templom közepére irányuló merőleges tengely irányába helyeztessék el, a templom körüli út külső vonalához, mely célból a megfelelő tért a szoborbizottság rendelkezésére bocsájtja.

Kolozsvár város Törvényhatósági bizottságának, 1894. szept. 20-án tartott rendes közgyűlésének 250 sz. j.k.-ból .

## Adattár 8.

MOLNÁR JÓZSEF: Mátyás király szobor pályázata.

Ellenzék, 1894. május 4. 102.sz.

Kincses Kolozsvár a dicső Mátyás királynak szülővárosa, az igazságos király emlékszoobrának pályázata alkalmából falai között találja a fiatal, de napról napra

haladó magyar szobrászatot. A szobrászatnak a pályamunkák beküldésének sorrendje szerint, a következő művészek a képviselői:

*Ifj. Vastagh György* műve, egy mauzóleum-szerű csúcsíves építmény, melynek kupolája alatt van Mátyás király lovasszobra, balról egy apród által vezetve, jobbról egy által kísérvé. Egy hatásban nagyon szép munka. Építészeti részei román góth stylben vannak, s tervezője Kauser budapesti építész. A kupola tetején szövétneket és koszorút tartó géniusz áll. Jobb és balfelől a lépcsőzet felett két relief van: Mátyás király Bécsbe vonulása, és Mátyás tudósai társaságában...

*Bezerédi Gyula* művész pályamunkája szintén góth stylben van tervezve, nevezetesen az építészeti rész, melyet Petz Samu tervezett. Tömör, négyszögű postamensen áll pánczéiban, fején babérkoszorúval, lóháton Mátyás alakja, a postamens két hosszabb oldalán relief Mátyás Bécs elfoglalásánál, és tudományos emberei között tünteti fel. Sikerült góth motívumok díszítik egész kerekén a talapzatot, melynek felső részére Mátyás országainak, tartományainak címerei vannak mintázva. A ló abban a pillanatban van mintázva, midőn bal első és jobb hátsó lábával előre lép. A mű, tervezete szerint, faragott mészkőből készülve, és a hatás felmutatása kedvéért a szobor, valamint a reliefek platinírozva vannak.

*Tóth András* debreczeni szobrász műve, különösen a szobor talapzata, már renaissance, egyszerű talapzaton díszítetlen tagozattal, a szögleteken kiugrásokkal, mely négy kiugráson pajzsot tartó oroszlánok ülnek. Ezek felett a megfelelő mezőben, a főpárkány alatt, hadijelvények csoportozata van. Mátyás lovas alakját *Justicia* vezetői magasra tartva kezében az igazság mérlegét. A király díszmagyarban ül lován, mely jobb első lábával előre lép. (...)

*Róna József* műve határozott renaissance. Mátyás király lovas alakját balfelől egy apród vezeti, a ló bal első lábával előre lép. Talapzata: ízléses főpárkány, melyet 4 oszlop tart (...) alatta reliefek. Ezek tárgya: jobbfelől Mátyás tudósai és művészei körében, balfelől Bécsbe vonulása (...)

*Köllő Miklós* felfogása szintén a renaissance volt. Az ő architektúrájánál azonban nem a könnyű, hanem a monumentális forma domborodott ki. A postamens gazdag tagozatú, nyolcz oszlop oly kiszökéssel, melyeken fejes, fehérmárvány oszlopok tartják a rendkívüli szép főpárkányzatot, mely karszti márvány kivitelre van tervezve. Ezen áll Mátyás lovas szobra. A ló abban a pósében van, midőn a telivér mén makrancoskodva hátsó lábaira ereszkedik s első lábai megfeszülve kiegyenesednek. Az ő szobrának lévén a legnagyobb mérete, a kidolgozás öntudatossága, valamint a technika a legjobban domborodik ki. (...)

*Fadrusz János* szobrászművének alap gondolata Mátyás kora, ő egy darabkt ebből a korból szánt kidolgozásra. Architektúrája egy impressió a vajda-hunyadi vár képéről, alakjai a középkori leventék és kuruczok közül valók. Műve érdekességét és legeredetibb voltát eltagadni nem lehet. A kör ívszerű boltozatos oszlopos falát, közepén emelkedő bástya kétfelé osztja. A bástya tetején van Mátyás lovas szobra. Felfogásban és kidolgozásban az eddigiektől teljesen eltérő. Kardját két marokkal fogja és nagy nyugodtsággal, méltósággal ül lován (...). A bástya alján áll négy kurucz alak a nagy királyra tekintve (...)

*Sovánka István* Zajiugroczról küldte le művét, amely Mátyás-királyt lóháton, egy sziklán ábrázolja, amint lova kissé lefelé, előre jön. A szikla oldalán bámulatos türelemmel és részletességgel két relief van kidolgozva. (...) A ló mozdulatában



egy, az eddigiektől teljesen eltérő és igen ügyesen megoldott dolgot látunk. A szobor aljául, lábazatául vegyes vonalú alaprajzzal bíró és egyszerűen tagozott architektúrát látunk. (...)

### *Adattár 9.*

Részlet a Mátyás-szobor végrehajtó bizottsága 1894. november 10-én, Sigmond Dezső elnökletével tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.

„...Alelnök jelenti, hogy a szerződés szövege Fadrusz János szobrász úrral (...) közzétett, ki a szerződés aláírása végett meg is jelent. Felhívja ennél fogva, hogy ő is tegye meg a szerződés szövegére netalán észrevételeit. – Erre Fadrusz János úr kijelenti, hogy neki lényeges észrevételei nincsenek a szerződésre, csupán óhajtáná, hogy a talapzatra vonatkozólag, a kő lehetőleg erdélyi legyen, és olyan, mely az egészszel összhangban áll (...) Továbbá az egész szobormű magasságára nézve megjegyzi, hogy azt az eredeti minta 10-szeres nagysága helyett úgy kívánná meghatározatni, hogy 11 (tizenegy) méternél az egész mű alacsonyabb nem lehet, a mellékalakok másfél életnagyságúak legyenek, a főalak Mátyás, valamivel nagyobb, a megfelelő arányban, minthogy magasabban áll. A szoborbizottság respektálja a művész óhajtásait minden tekintetben.

### *Adattár 10.*

Részletek Szilágy vármegye törvényhozási hatóságának 1891/537. számú határozatból.

Emlékkönyv a nagy Wesselényi Miklós báró zilahi szobrának leleplezési ünnepségéről. Szilágy vármegye törvényhatósági bizottságának határozatából szerkesztette ifj. KAPUSI SÁMUEL. Kiadja Szilágy vármegye közössége. 1903. 1–68 old.

„...Olvastatott a „Szilágy Vármegyei Tanító-testület” által a néhai báró Wesselényi Miklós emlékszobrának fölállítása, s e célból a további szükséges intézkedések megindítása tárgyában az állandó választmány véleményével kapcsolatban ide benyújtott kérelem, illetve előterjesztés. Törvényhatósági bizottságunk azon meggyőződésében, hogy a hazafiúi erények egyik legszebb gyöngye: fönntartani és ápolni a nemzet azon nagyjainak emlékét, kik (...) magvetői voltak azon eszméknek, melyek az 1848-dik évi világraszóló eseményeiben jutottak diadalra, ezek között vármegyénk nagy fia, néhai báró Wesselényi Miklósnak, az úttörőnek emlékét a késő utódok előtt érzbe öntött szobor által fenntartani a legszebb és legnemesebb hazafiúi kötelesség, egyhangúlag és általános lelkesedéssel elhatározza: 1.– hogy néhai báró Wesselényi Miklós érzbe öntött emlékszobrát Szilágy vármegye székhelyén Zilahon r.t. városban nemzeti közadakozásból fölállítja, ennek végrehajtása céljából Szikszai Lajos kir. tanácsos, alispán elnöklete alatt: [következik az 53 tagból álló bizottság neveinek felsorolása M.S.Cs.] ... bizottsági tagból szoborbizottságot alakít. Miután pedig a nagy Wesselényi Miklós bárónak politikai tevékenysége és történelmi fontosságú működése nemcsak ezen vármegye, hanem az egész ország területére kiterjedt és annak áldásait a magyar haza minden fia egyaránt érezte: fölhatalmazza és megbízza törvényhatósági közgyűlésünk ezen

szoborbizottságot, hogy magát az ország tekintélyes és érdemes vezérifiai, birtokosai, tudósai, írói, és művészei köréből választandó tagokkal kiegészítse. – 2.– hogy létesítendő emlékszobor költségeihez – méltóan vármegyénk nagy szülöttjének emlékéhez és méltóan önmagához – anyagilag hozzájárul és a hozzájárulás mérvének, valamint módozatainak megállapítása tekintetéből a szoborbizottságot javaslattétellel ezennel megbízza. Továbbá elhatározza törvényhatóságunk, hogy körlevél útján megkeresi az ország összes elhatározta törvényhatóságunk, miszerint vármegyénket ezen nagy és minden igaz hazafiának valódi örömét képező föladata teljesítésében, szellemi és anyagi pártfogásban részesíteni szíveskedjen. Végül felkéri a szoborbizottságot, hogy a szobor létesítése céljából működését hova előbb megkezdeni és szükséges intézkedést akképp szíveskedjék megtenni, hogy az emlékszóbor 1895 évben, a magyar honfoglalás ezredéves ünnepén leleplezhető legyen.

### *Adattár 11.*

Fadrusz János Kolozsvárra, Pákey Lajos építészhez írt levelei.

Dátumozva nincsen.

Közli: GYALUI FARKAS: Pákey Lajos. Visszaemlékezések a régi Kolozsvárra. El-lenzék, 1928. 178–179 sz.

#### 1.

Édes Lajoskám! (Feladva: Zöldfa szálloda Pozsony.)

Remélem, hogy eddig már elküldted a vázlatokat, mert ma Gravay, a tak. pénztár elnöke már nagyon sürgette. Ő egy igen művelt, művészetért lelkesedő ember, igen jó és nemes szívű és befolyásos ember, és mint elnöke a pozsonyi tak. pénztárnak, téged meg akar bízni egy szép munkával. Igen feldícsértelek mint művészt, dr. Groisz tanár pedig mondta neki, milyen megbízható ember vagy. A pozsonyiak akarnak egy termet építeni, mert Pozsony városának nincsen díszterme, amely megfelelné a modern követelményeknek. Tehát egy palotaszerű ház szállodával, kávéházzal, vagy üzlethelyiségekkel, és hogy mit kérnél te a tervekért, nem egészen végleges dologért, hanem olyan vázlatért, amelyből már a dolog művészi és praktikus oldala is kitűnne. Azt hiszem édes Lajoskám, hogy ha megtetszene munkád, akkor szép feladat várna rád Pozsonyban, és én remélem meg is lesz. Csókolom a hölgyek szép kezeit. Ölel és csókol Jánosod.

#### 2.

Édes Lajosom! Carrara 19/8.

Előbbi levelemen nem is vetted észre, hogy Carrarából datálódik, és ezért küldted Pestre, de én még mindig itt vagyok, és maradok a hó végéig. Itt jó sokat magamnak kell utána faragnom, de különben nagyon jól sikerült minden, és azt hiszem, hogy nagyszerű hatása lesz. Ami a talapzat méreteit illeti, azok ott vannak az asztaloslánál, t. i. a talapzat rajza egy pontos mérettel, hogy milyen magas a lo-

vas, azt pontosan meg fogom írni, a szárnyaknak egyforma hosszúaknak kell lenni és lent, vagy a végén kiszélesedő, mint egy rámpének. Rettenő sok a munkám, pakolunk, októberben lesz a leleplezés. Ölel hű barátod János.

## 3.

Kedves Lajoskám!

Nékem már muszáj hónap mennem Mezőhegyesre, onnan majd megírom, hogy hová írnád. Közöld kérlek levélben, amit mondani akarsz. Kérlek édes Lajoskám, csináld hamar, szépen és nagyon egyszerűen és nagyszabásúan, az egész pedig egy kis dombon álljon. [A levélben a pozsonyi Mária Terézia szobor talapzatának vázlatát, rajta néhány vonással a szobor – M.S.Cs.] Körülbelül ilyen arányban legyen a lombocská. Ölel, csókol János.

## 4.

Kedves Lajoskám!

A piederstál tetszik, egyszerű és nemes, de valamit változtatni kell, amint a rajzon feltüntettem. A magasság a plintától a mellfodorig 23.14.55, végre megküldték. Utána mérheted, azt hiszem stimmel a dolog, tehát kérlek változtasd a dolgot és küldd el. Ha akarsz, csináltatok még egy pár steinsnittet, vagy akármit, csak több rajz legyen, ha már eddig vártak, de csak ha nem tart soká. Ölel János.

*Adattár 12.*

Fadrusz János a Mátyás-szoborbizottsághoz írt levele, melyben a szobor nagyságáról, illetve annak elhelyezéséről ad magyarázatot. Részlet. (Dátum nélkül)

Kolozsvári Állami Levéltár 1896/221.sz. ügyirat. (Fénymásolat a szerző tulajdonában.)

„...A Mátyás-szoborbizottság óhajának eleget teszek és elkészítetvén addig a szükséges lécsablont, Március vége felé, legfőlegb Aprilis havában ki lesz jelölve tüzetesen a szobor helye, ugyan hogy ennek utána a szoboralapzat fundamentumát el lehet készíteni odáig, hogy aztán a fundamentum közepibe az alapkövet ünnepélyesen le lehessen tenni. A kétszeres életnagyságot nem úgy értem, hogy csak a főalakja legyen az, hanem arányosan a négy szobor annyival nagyobb lesz. Kiindulva azon szempontból, hogy amennyire csak az új anyagi helyzet megengedi, minél imponzánsabban készítem a szobrot arányokban is, úgy határoztam el magamat, hogy a négy vezéri alak aránya lesz a kétszeres életnagyság, a szobor főalakja pedig amennyire a levegő perspektíva és a magasság egy alak nagyságával elvesz. (az alsó, közelebb a nézőhöz álló alakokhoz képest), annyival nagyobbra csinálom a főalakot és megtoldom annyival, hogy még fönt is nagyobbnak, hatalmasabbnak lássék, mint a vezérek alakjai. Ezek szerint a négy vezéralak kétszeres életnagyságban készül, a királyi alak pedig lovastul (azaz a lova is) körülbelül két és egyhatod életnagyságban. Amit már volt szerencsém élő szóval is elmondani, hogy ezen arányok

körösztyulviteléhez az első szerződés főösszegéhez még 30.000 fr, szóval harmincezer forint szükséges, ebbe bele van értve (az ugyan olyan arányba növekedő) architektúra és fundamentatio költsége is. Az alap elkészítésével Pákey Lajos barátomat bízom meg, és ezennel teljes felelősséget is vállalok, hogy az alapköveteteli ünnepély a végrehajtó-bizottság kívánságához képest július havában megtartható lesz....”

### *Adattár 13.*

A kolozsvári tudományegyetem bölcsészet karának díszdoktori levele, annak odaítélésének indoklása.

Az egyetem bölcsészeti karának 1902 okt. 31-én tartott ülésén Széchy Károly dr., a magyar irodalomtörténet tanára, 12 tanártársával együtt nyújtotta be indítványát, melyet még ugyanazon nap dr.Moldován Gergely dékán elnökletével összeült tanári kar titkos szavazással egyöntetűen elfogadott, majd, engedélyezés végett, a miniszternek felküldött. A király a kérést 1902 december 25-én hagyta jóvá. A tiszteleti diplomát Csengeri János professzor fogalmazásában állították ki és küldték el Fadrusz Jánosnak, mely betegsége miatt már nem mehetett el Kolozsvárra az ünnepélyes átadásra.

A latin nyelven megfogalmazott oklevél magyar megfelelője: „Mi a magyar kir. tudományegyetem és Rectora, üdvözet az olvasónak. Minthogy Nagyságos és Tudós Fadrusz János úr, aki 1858 szeptember 2-án Pozsonyban született, a szoborképek művészetében, kivált pedig a monumentális szobrászatban a legkiválóbb érdemeket szerezte, és a magyar nyelvet világszerte tisztelettel gyarapította, ugyanezt a Nagyságos és a Tudós Fadrusz János urat tiszteleti filozófiai doktorrá megteesszük, kijelentjük és kinyilatkoztatjuk, megadván neki mindazokat a jogokat és kiváltságokat, melyek a filozófiai doktorokat jog-, és szokás szerint megilletik. Melynek hiteléül ezt a diplomát az egyetem nagy pecsétjével ellátva és a szokott aláírásokkal megerősítve részére kiadni határoztuk.

Kelt szabad királyi Kolozsvár városban..... 1902 dec. 25-én”.

### *Adattár 14.*

*Fadrusz János és a kolozsvári Mátyás-szobor fontosabb erdélyi irodalma. (1903–1995)*

Összeállította: MURÁDIN JENŐ

- nn: Mátyás szobor leleplezése. Történelmi Lapok, 1902. VIII. 19. 12–13.  
 BRÓDY Sándor: Mátyás Fadruszról. Új Idők, 1902. VI. 341–342.  
 MALONYAY Dezső: A kolozsvári Mátyás-szobor. Művészet, 1902. 418–421.  
 MALONYAY Dezső : A szobor. Új Idők. VIII. 1902. 410–411.  
 dr.PERL Alfréd (szerk.): Mátyás Király Emléklap. 1902. Kolozsvár.  
 M.S.: Mátyás király szobra Kolozsváron. Századok, XXXVI. 1902. 872–874.  
 KISS Menyhért: A kolozsvári Mátyás-szobor. Ellenzék, 1903. máj.2.  
 nn: Fadrusz János. Ellenzék, 1903. X. 27.  
 nn: Fadrusz János (1858–1903). Székely Nemzet, 1903. X. 28.  
 nn: Fadrusz s a makfalvi fazekas. Ellenzék, 1903. X. 31.

- nn: Fadrusz emlékezete. Erdélyi Múzeum, 1903/10.
- nn: Okmánytár. Az Erdélyi Múzeum részvéttávirata és Fadruszné köszönő levelének hiteles szövege. Erdélyi Múzeum, 1903. XII. 15. 594–595.
- nn: Fadrusz János 1858–1903. Vasárnapi Újság, 1903. 50. évf. 44. sz. 725–729.
- nn: Fadrusz János emlékezete. Ellenzék, 1907. X. 25.
- nn: Kikérik Mátyás-királyt. Ellenzék, 1921. XI. 23.
- nn: Egy délután Fadruszné otthonában. Ellenzék, 1922. VI. 10.
- nn: Fadruszné levelei a vaskereskedés csomagolópapírjai között. Keleti Újság, 1926. III. 24.
- GYALUI Farkas: Huszonöt éves a kolozsvári Mátyás szobor. Ellenzék, 1927. X. 12.
- GYALUI Farkas: Fadrusz Jánosról. I–IV. Ellenzék, 1927. X. 23–30. XI. 6, 20, 27.
- GYALUI Farkas: Negyedszáz éves a kolozsvári Mátyás-szobor. Pásztortűz, 1927/22.
- BALÁZS Árpád: Fadrusz János. Ellenzék, 1935. VI. 2.
- NYÍRÓ József: Ismeretlen Fadrusz levelek a kolozsvári Mátyás-szobor történetéhez. Keleti Újság, 1940. III. 10.
- TÓFALVI Zsolt: Fadrusz János – az ember. Keleti Újság, 1940. VIII. 11.
- nn: Fadrusz János özvegyének koszorúját vasárnap helyezik el a Mátyás-király szobron. Ellenzék, 1940. XI. 2.
- GYALUI Farkas: A Mátyás király szoborpályázat. Pásztortűz, 1940. 64–67. 4 képpel.
- NAGY Méda: Fadrusz úr... A Hírnök, 1941/4.
- W.: Előkerült az Uniót hirdető emléktábla. Ellenzék, 1941. V. 10.
- nn: Kitatarozzák a Mátyás-szobrot. Keleti Újság, 1941. X. 29.
- BIRÓ János: Fadrusz János özvegyével – a Mátyás-szobor előtt... Keleti Újság, 1942. IX. 13.
- TAVASZY Sándor: Szobor mely él és beszél. Pásztortűz, 1942/11.
- p.h.r.: Negyven éve halt meg Fadrusz János. Magyar Újság, 1943. III. 31.
- SZABÓ Endre: Bolyongás a múltban Mátyás-szobra körül. Ellenzék, 1943. okt. 26.
- HENSZELMANN Lilla: Fadrusz János élete és művészete. / levelei tükrében Szabad Művészet, 1953. XI. 261–266.
- T.L. [Tibor László]: A Mátyás-szobor alkotója – Fadrusz János születésének századik évfordulójára. Igazság, 1958. IX. 3.
- B. NAGY Margit: Fadrusz és Kolozsvár. Utunk, 1958/35.
- ly–: Fadrusz János emlékére. Művészet, Marosvásárhely. 1958/6.
- nn: Fadrusz János kolozsvári lakóhelye. Igazság, 1969. XI. 22.
- JÁNOSHÁZY György: Fadrusz János művészete. Korunk, 1977/9.
- KOVÁCS Károly: Fadrusz emlékezete. Korunk, 1977/9.
- SZTOJKA László: Fadrusz János Kolozsvárt. Utunk, 1982/42.
- MIKLÓSI SIKES Csaba: Kolozsvári királysobor háttérzenével. Napló, 1993. III. 6.
- MURÁDIN Jenő: „Jobb ha a szívekben ég a láng”. (Válogatás Fadrusz leveleiből.) Igazság, 1993. X. 27.
- MIKLÓSI SIKES Csaba: Mathias Rex. Napló, 1994. I. 21.
- BODOR Pál: Felségsértés. Népszabadság, 1994. I. 22. (Ion Miclea fotói)
- BALOGH Edgár: Hitvallás a Mátyás-szobor előtt. Népszabadság, 1994.
- S. RÁDULY János: Mátyás, a szobor. Magyar Narancs, 1994. VIII.
- Von Reiner Luyken: Der Denkmalkrieg. Die Zeit, 1994. VIII. 19.
- MIKLÓSI SIKES Csaba: Kolozsvári királysobor háttérzenével. Erdélyi Magyarság, 1994 X. 25–29.

*A zilahi Wesselényi-szobor és a Tuhutum-émlék fontosabb erdélyi irodalma.  
(1903–1995)*

Összeállította: MURÁDIN JENŐ

- nn: Wesselényi Miklós szobrának leleplezése. Történelmi Lapok, 1902. VIII. 19. 12.
- HARY Márton: A zilahi Fadrusz-szobor felett is megkongult a lélekharang. Ellenzék, 1927. X. 28.
- nn: Szilágy megye halálra ítélte Fadrusz egyik műalkotását. Brassói Lapok, 1927. XI. 6.
- GAZDA Endre: Szobordöntés. Brassói Lapok, 1927. XI. 30.
- (b.gy.): Wesselényi Miklós bárónak, az árvízi hajósnak, a jobbágyság felszabadítójának a szobra. Nagyvárad, 1927. XII. 25.
- KRISTÓF György: Zilah város kincse – elmélkedés Fadrusz Wesselényi-szobráról. Pásztortűz, 1931/1.
- KOÓS-KOVÁCS István: Lebontották Fadrusz János Wesselényi-szobrát a Szilágyság székhelyén. Keleti Újság, 1935. IV. 26.
- WILLER József: Sürgős intézkedést kérünk, hogy a Wesselényi-szobrot ne csonkítsák meg. Keleti Újság, 1935. IV. 27.
- nn: Jósika János kikérte a vármegyétől a Wesselényi-szobrot. Keleti Újság, 1935. V. 10.
- SZABÓ Lajos: Fadrusz János pogány oltára. Ellenzék, 1938. VI. 16.
- TÖRPÉNYI Miklós: A zilahi Wesselényi-szobor felavatási ünnepe. Erdélyi Múzeum, 1942/4.
- nn: Országos ünnep keretében állították fel újra Wesselényi-szobrát Zilah főterén. Ellenzék, 1942. IX. 9.